

:spaning

:spaning

34-35/2021

TEMA DEMOKRATI

Värde 75:-

Vi hjälper dig att spana

Spaning är en tidskrift om kulturarvet i Västmanland, som det såg ut igår och som det ser ut idag. Spaning vill vara till hjälp och inspiration för alla som på olika sätt arbetar med att göra kulturarvet tillgängligt, känt och levande i Västmanland, samtidigt som vi bjuder på kunskap, inspiration och tips till alla dem som intresserar sig för kulturarvet till vardags. Spaning ges ut av Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Omslagsbilder

Framsida

Det är dags att gå till val för kvinnan på bilden. Enligt uppgift heter hon Hilma Thor, hon är 90 år och änka sedan 1914 efter soldaten i Långtora, Johan Gustaf Thor. År 1960 bodde hon med en son i Långtoraby, Härkeberga socken. Detta år var det val till riksdagens andra kammare. Folkpartiet gick till val under parollen Rättvisa åt kvinnorna vilket också är texten på affischen i bakgrunden. Foto: Elis Johansson Upplandsmuseet.

Baksida

Demokrati kan också handla om möjligheten att få information. Här vid Jernbergs kiosk i Kolsva kunde den intresserade köpa flera dagstidningar. Löpsedlarna den 7 juni 1952 berättade om gårdagens utdelning av ordenstecken. Det var första gången ordnar delades ut till kvinnor och 37 förtjänta kvinnor fick en orden. En av dem som föräddades ett ordenstecken, Kommendör av Nordstjärneorden, var Nanna Swartz. Okänd fotograf. Arkiv Västmanland.

INNEHÅLL

- 3** > **Det viktigaste just nu** Ledaren. Av Jennie Schaeffer
- 4** > **Spegeln**
Vägen till demokrati. Av Agne Furingsten
- 8** Med ordet som vapen. Av Roy Cassé
- 10** Bruksandan och kommunerna. Av Peter Kvist
- 12** Norbergsstrejken – en kamp utan slut. Av Rebecca Svensson
- 14** Hela folkets hus. Av Julia Göransson
- 16** De resande och rösträtten. Bearbetning av en artikel av Theresa Johnsson
- 18** Ute blåser rösträttsvind. Av Johan Andersson
- 22** Vira Eklund. Författare, lärare, agitator. Av Katarina Curman
- 24** Kvinnor som gick i fronten för rösträttsrörelsen i Västmanland
- 28** Demokratins barnkammare. Av Ingvar Selin
- 30** Tusen år av folkligt ansvar. Av Jörgen Eklund
- 32** VLT under andra världskriget. Av Anders H Pers
- 34** Skolad till demokrati. Av Irma Sohlman
- 36** Medborgardeltagande i kommunal planering. Av Eric Båve
- 38** Vad gör valnämnden? Av Bengt Wallén
- 40** Rösträtt idag. Väljare i Västmanland berättar
- 46** Unik? Intervju med Murtada Al Turfi. Av Gunnar Sandström
- 48** > **Experten** Ett fantastiskt förtroende. Av Lena Engström Englin
- 50** > **Utflykten** På demokrativandring genom Arboga. Av Bruno Kaufmann
- 54** > **Spanaren** Tankar om demokrati. Av Agne Furingsten
- 56** > **Ur litteraturen** Trotsig och försagd. Av Lydia Wahlström
- 58** > **Från föreningarna** Rädda Antons park! Av Susanne Cassé
- 60** > **Ur samlingarna** Ja eller Nej. Av Ida Andersson

- 1** **notiser**
- 1** **Pris och beröm**
- 2** **Aktuellt**
- 2** **Utställningar**
- 2** **Ljudvandringar**
- 3** **Nya böcker**

Demokrati fungerar

SVERIGE HAR EN HISTORIA med stabilt folkstyre och en tradition med en stark tro på demokratiska värden. Vi förvaltar demokratin bland annat genom att använda vår rösträtt. När vi lever i ett demokratiskt samhälle gäller det att inte ligga på latsidan. Vi måste aktivt sätta oss in i de frågor som våra folkvalda representanter driver. Därför är det extra roligt att läsa texterna skrivna av de förstagångsväljare i Västmanland som jag har haft kontakt med inför detta nummer. Det är ett imponerande engagemang som de visar i sina texter vilket känns hoppfullt, och får mig att tänka på att det kanske är dags att sänka åldern för rösträtt? Läs deras texter och fundera på vad du själv tänker om det.

JAG ÄR STOLT ÖVER detta nummer av Spaning, där vi med många läsares, läns museimedarbetares och andra skribenters hjälp har kunnat ge ett brett historiskt perspektiv på demokrati och demokratibegreppet i Västmanland. När du läser texterna och tar del av bilderna tror jag att du kommer uppleva att tilltalet i till exempel valaffischer har förändrats och att de människor som levde förr i Västmanland hade andra livsvillkor och utgångspunkter än vad du har. Men det finns också en kärna i berättelserna om det som kännetecknar en demokrati, till exempel människors lika värde och rättigheter, fri åsiktsbildning, tryck- och yttrandefrihet, likhet inför lagen och rösträtt.

I DET HÄR NUMRET får du bland annat ta del av den lokala rösträttsrörelsen för kvinnlig rösträtt, en text som problematiserar om demokratin var för alla i Västmanland och en om demokrati i skolan. Andra texter handlar om tryckfrihet som ställdes på sin spets för VLT 1942, om religionsfrihet, om arbetarrörelsen i norra Västmanland, om Vira Eklund som var född i Rytterne och blev medlem i partiet Frisinnade landsföreningen år 1925 och om många fler människor som har jobbat och jobbar för demokrati. Och detta var bara en del av innehållet i årets Spaning!!! Blir du sugen på ännu mer efter att du läst igenom hela Spaning så kan jag avslöja att under 2021 visas riksdagens utställning *Fira demokratin* på läns museet och under 2022

kommer fler intressanta utställningar med demokrati i fokus. Jag hoppas verkligen att vi kan välkomna besökare till museet så snart det går med hänsyn till aktuella Covid-19-relaterade restriktioner.

TILL DESS, GOD LÄSNING!

Jennie Schaeffer,
Läns museichef

Vägen till demokrati

Av Agne Furingsten

DEN SISTA STÅNDRIKSDAGENS AFLÄSNING PÅ GUSTAF ADOLFS TORG. Originalteckning af O. Andersson.

"Den sista ståndsriksdagens afblåsning på Gustaf Adolfs torg". Litografi i Ny Illustrerad Tidning, nr 25 den 23 juni 1866.

Frikyrkorna drevs fram i opposition mot det dåvarande samhället. Här ser vi en finklädgd familj som sitter framför en templar-lokal i Litslunda, Lillhärad. Lokalen byggdes av församlingen av virket från ett rivet bostadshus. Foto: Eva Timm VLM

SVERIGE HAR VÄRLDENS ÄLDSTA tryckfrihetslagstiftning. Den kom till 1766 som en följd av upplysningstidens strävan till rationalitet och vetenskaplighet. I upplysningstiden fanns en kritik mot det gamla samhället ("l'ancien régime"), med dess symboler: monarkin, kyrkan och aristokratin. Tryckfrihet är tillsammans med åsiktsfrihet och yttrandefrihet de mest bärande inslagen i ett demokratiskt samhälle. Det är först när vi, utan risk för repressalier och förföljelse, vågar och får tycka och tänka som vi vill och även uttrycka det offentligt som en demokrati i verklig mening växer fram.

VÄGEN TILL DEMOKRATI, som vi känner den, har inte varit enkel. Trots goda ambitioner slutade den franska revolutionen, med sina slagord: frihet, jämlikhet och broderskap, i en blodig våldsregim. Den störtades av ett auktoritärt system som blev ett enväldigt kejsardöme, som i sin tur ersattes av ett toppstyrt kungadöme. Den liberala revolutionen i Frankrike 1830 ledde inte heller till en varaktig demokrati, lika lite som 1848 års revolution. Trots det levde tankarna om en demokrati, ett i bokstavlig mening folkstyre, kvar och bidade sin tid.

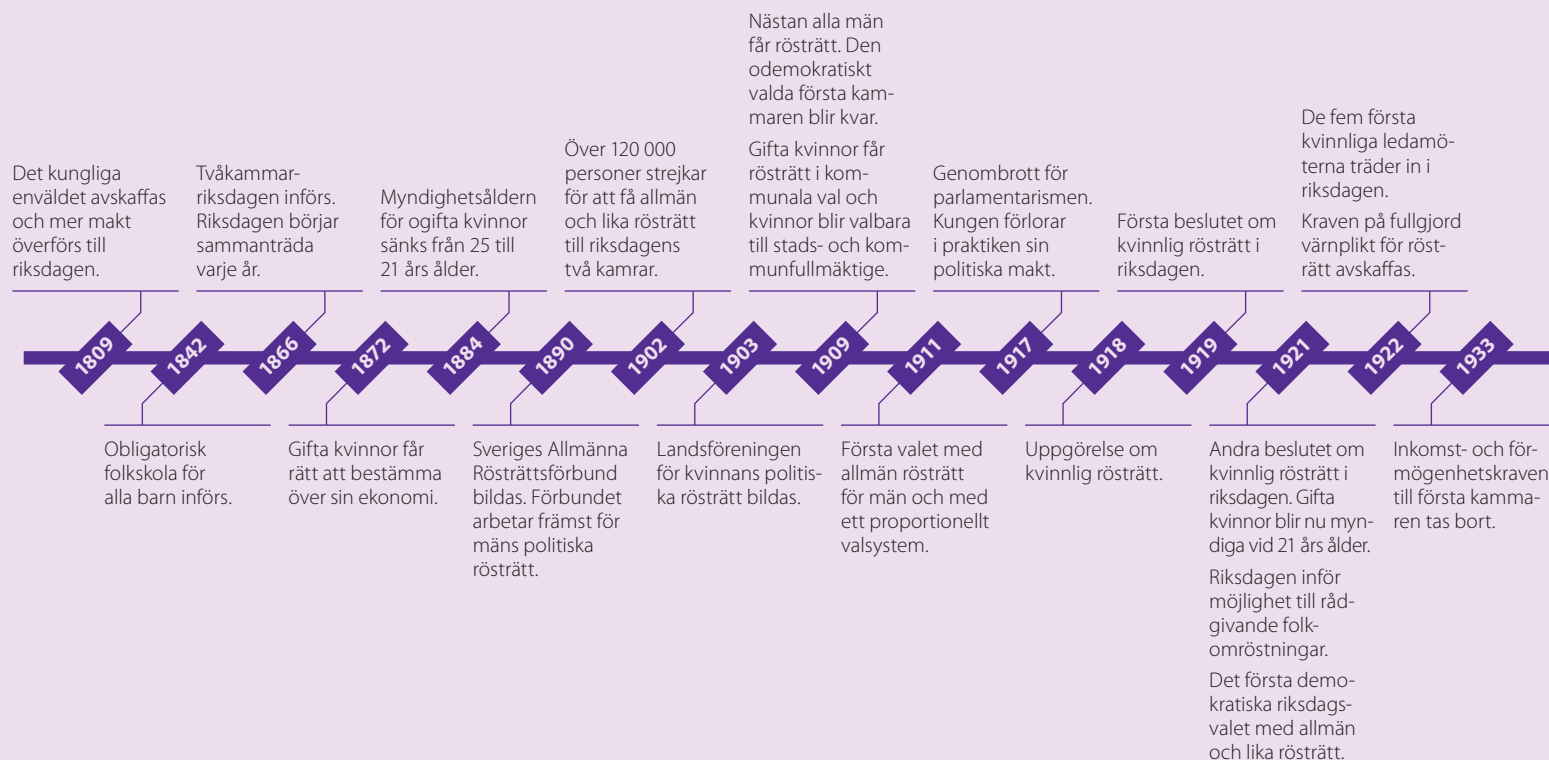
LIKNADE UTVECKLING KUNDE MAN se i många andra länder både i Europa och i Amerika, och även i Sverige. Demokratiska och liberala framsteg drevs ofta tillbaka av reaktionära och konservativa krafter, innan de återkom

med förnyad kraft. Så var det också i vårt land.

DEN SVENSKA DEMOKRATIN HAR sin formella utgångspunkt i 1809 års regeringsform. Den kom att gälla ända fram till dess att den nuvarande, 1974 års regeringsform, trädde i kraft 1 januari 1975. Den kom att fungera under hela den process i Sveriges historia som vi kallar det demokratiska genombrottet. Men den vägen var lång och brokig.

UPPLYSNINGENS TANKAR OCH IDÉER fanns från början främst i samhällets övre skikt. De kom senare att påverka folkets breda lager främst genom tre "folkrörelsefamiljer", som hade sitt ursprung i de mindre bemedlade människorna och deras vardag. Det var frikyrkorna, nykterhetsrörelserna och arbetarrörelserna. Alla tre drevs fram i opposition mot det dåvarande samhällets överhet och dess syn på hur samhället skulle fungera och styras. Ett samhälle där överhet och kyrka gemensamt hade "tolkningsföreträdare" både av lagar och av religion. Mot detta vände sig dessa rörelser från sina olika utgångspunkter. Man ifrågasatte vem som hade gett överheten rätten och makten att över huvudet på folket bestämma om både stort och smått.

I DESSA RÖRELSE FANNS från början ett liberalt och demokratiskt synsätt. Utgångspunkten var allas lika värde med rätt och möjlighet att ha åsikter, påverka

och fatta beslut. I det avseendet var frikyrkorna, framför allt baptismen, de som tidigast också gav kvinnor rätten att fatta beslut och även kunna väljas till förtroendeposter i församlingar och föreningar. För de styrande i samhället var detta revolutionärt och flera av baptismens pionjärer sattes i fängelse eller tvingades att emigrera.

MEN DEMOKRATIN KUNDE INTE stoppas. Genom dessa folkrörelser lärde sig många att argumentera för sin sak. De lärde sig ta ställning och fatta beslut och gjorde det i organiserade former. Genom dessa folkrörelser växte också en bred folkbildningsverksamhet fram, där man genom gemensamma studier fick kunskap i en mängd olika områden. Det förstärkte ytterligare människornas förmåga att kunna granska samhället och dess orättvisor noggrant och därmed fortsätta att driva på samhället i en mer demokratisk riktning.

KRING FÖRRA SEKELSKIFTET VÄXTE demokratirörelserna i styrka och ökat tryck sattes på den centrala politiska nivån, på riksdag och regering. Men redan tidigare under 1800-talet genomfördes åtskilliga reformer i liberal och demokratisk riktning: folkskolereformen 1842, lika arvsrätt för man och kvinna 1845, skråväsendets avskaffande 1846, konventikelplakatets avskaffande 1858, samma år blev också ogifta kvinnor myndiga vid 25 års ålder, näringsfrihet 1864, frihandel 1865

och ständsriksdagens avskaffande och införande av tvåkammarriksdagen 1866. Men det var först under de första två decennierna på 1900-talet som de verkligt stora stegen mot demokrati togs.

GENOM EN LIBERAL REGERING, ledd av Karl Staaff 1905, med rösträttsfrågan som viktigaste politiska fråga, påbörjades en politisk process som även påverkade högern och ledde fram till riksdagsbeslut 1907 och 1909 som i princip ledde till allmän rösträtt för män. Men det var först när liberalen Nils Edén blev statsminister 1917 för en liberal/socialdemokratisk regering som det slutliga demokratiska genombrottet kom. Påskyndat av det första världskrigets händelser och det som skedde därefter fattade riksdagen 1919 det första beslutet om allmän rösträtt och valbarhet också för kvinnor, men eftersom en grundlagsändring krävde två beslut med val emellan, var det först 1921 som det definitiva beslutet fattades och genomfördes.

STATSVETAREN OCH JURISTEN TORBJÖRN Vallinder uttryckte det så här i en artikel om Nils Edén: "Säkert är dock att Nils Edén är den svenske politiker som har den största förtjänsten av att demokratiseringen av vårt land kunde ske i lugna, författningsenliga former".

Valarbetare utanför en vallokal i Västerås 1946.
Foto: Ernst Blom VLM

Källa: <http://frademokratin.riksdagen.se/global/tidslinje>

Vad menar vi med demokrati?

Demokrati betyder folkstyre eller folkvälde. Det innebär att folket och inte en elit ska ha det avgörande inflytandet på alla viktiga beslut i samhället. Det betyder också att folkets vilja ska kunna komma till uttryck genom de medborgerliga fri- och rättigheterna. Dessa måste vara skyddade genom lagstiftningen, och genom allmän och lika rösträtt, yttrandefrihet, tryckfrihet, föreningsfrihet, religionsfrihet etcetera. För att beslut ska bli hanterliga har i princip alla demokratier valt ett representativt system. Det innebär att folket väljer sina företrädare i de högsta politiska organ som finns på kommunal, regional och nationell nivå: kommunfullmäktige, regionfullmäktige och riksdag. I dessa politiska församlingar har man likaså av praktiska skäl valt att ha ett majoritetssystem, det vill säga, majoriteten avgör vilket beslut som ska fattas.

■ DET FINNS MER
demokrati100.se

Vad menas med hot och hat?

Även om vi har yttrandefrihet i Sverige betyder det inte att var och en har rätt att säga, uttrycka och sprida vad som helst. Att utsätta någon för hot och hat kan vara brottsligt. Hot och hat kan handla om flera olika typer av brott eller kränkningar. I dagligt tal brukar många använda begrepp som näthat, drev och hatstormar för att beskriva vad de blivit utsatta för. Men de här begreppen är inga juridiska termer. De är inte heller alltid brottsliga handlingar även om det många gånger kan kännas kränkande eller obehagligt för den som drabbas. Juridiskt sett kan hot och hat till exempel handla om brott som olaga hot, ofredande och olaga integritetsinfrång.

Källa: Brottsförebyggande rådet
www.tystnainte.se/ett-hot-mot-demokratin 2020-11-18

Med ordet som vapen

Av Roy Cassé

Alfred Stårner verkade för att skapa den moderna svenska demokratin med ena foten i folkrörelserna och den andra i näringslivet. Under många år kom han att kämpa för både nykterhet och allmän och lika rösträtt och kan räknas som en av Folkrörelsesveriges stora förgrundsgestalter.

ALFRED STÅRNER FÖDDES I Grums som son till en lantbruksinspektör den 16 januari 1864. När fadern dog fyra år senare lämnades modern som ensam försörjare. Stårner började som lärling på Arboga tidning och blev under tidigt 1880-tal anställd som typograf. År 1887 blev han faktor på Nerikes-Posten, men då tidningen samma år lades ner flyttade han till Köping och blev redaktionssekreterare för Köpings Tidning 1888. Hans engagemang och frispråkighet i politiska frågor, ledde till att han avskedades när annonsörerna hotade att lämna tidningen.

STÅRNER BESTÄMDE SIG DÅ för att grunda nykterhetstidningen Raketten, där han fritt kunde uttrycka sina åsikter. I slutet av år 1890 grundade han sedan Bäragslagsbladet, en tidning som fick en uttalat frisinnad profil, engagerad för nykterheten. Även frikyrkorna var vid den här tiden engagerade i både rösträtts- och nykterhetsfrågorna, och det fanns ett stort behov av

en tidning som kunde vara ett språkrör för de växande folkrörelserna. Stårner kom att verka som ansvarig utgivare av Bäragslagsbladet fram till år 1932, knappt sex år före sin död.

ÅR 1888 VAR STÅRNER med och grundade Västmanlands rösträttsförening och blev också dess förste ordförande. Samma år grundades också en förening i Köping. De närmaste åren anlätades han flitigt som talare bland Västmanlands rösträttsföreningar. År 1891 hann han avverka ett 60-tal möten och stiftade flera föreningar i Västerbergslagen.

VALEN PÅ DENNA TID var oftast rena personval där företrädare matchades fram för att driva ett antal frågor. Det fanns stödföreningar för de partier som satt i riksdagen, men då det inte var en fråga om majoritetsval hindrades framväxten av ett renodlat partisystem som omfattade befolkningen generellt och lokalt. Stårner

Alfred Stärner. Foto: Köpings Museum

verkade för att andra än prominenta män skulle röstas in i riksdagen. Han var med och såg till att smeden C J Hammarström valdes in som ledamot i andra kammaren år 1891, och därigenom slog ut både biskop Billing och Västerås dåvarande borgmästare. På samma sätt matchades han själv in i riksdagen 1908. Han var då redan invald i Köpings stadsfullmäktige där han blev kvar i olika befattningar fram till år 1918.

ENGAGEMANGET I RÖSTRÄTTSRÖRELSEN BOTTNADE i en förståelse för att medinflytande i riksdagens beslut skulle få en stor betydelse för nykterhetsarbetet. De som verkade för en allmän och jämlik rösträtt i Sverige motarbetades öppet. Det var svårt att få hyra en lokal för möten och rösträttsaktivister förföljdes på olika sätt. Stärner var både orädd och skarp, vilket gjorde honom till en tacksam måltavla. Hans åsikter skapade ofta debatter i dåtidens tidningar.

STÄRNER VAR FOLKBILDARE OCH organisatör, men inte en revolutionär. Genom artiklar i sin tidning och deltagande i möten och debatter kom han till sin rätt som en representant för bildningsborgerskapet. De var övertygade om att förnuft och mognad, samt opinionsarbete, var den rätta vägen att övertyga statsmakterna om den allmänna rösträttens legitimitet. Med sin enkla bakgrund hade han själv upplevt lönearbetet. Stärner visade stor förståelse för arbetarrörelsens ståndpunkter, såsom rätten till åtta timmars arbetsdag. Hans stora drivkraft i det han gjorde var att bekämpa orättvisor.

DET FINNS MER

LÄSTIPS:

En längre artikel om Alfred Stärner finns att läsa i Köpingsboken årgång 2020.

Smedbostad vid Kolsva bruk i början av 1900-talet. Foto: Teknik- och industrihistoriska arkivet, Tekniska museet, Stockholm.

Bruksandan och kommunerna

Av Peter Kvist

De för Västmanland så typiska bruksorterna hade tidigt en utvecklad social omsorg. Den var betydligt större än vad som dåtidens överhet ansåg vara både rimligt och nödvändigt. Bruken var beroende av sina smeders arbetsskicklighet och välmående och tillhandahöll ofta bostäder, läkarvård, skolundervisning, pensions-, sjuk- och begravningskassor och brukshandel.

TROTS OMSORGEN VAR DE underlydande, just underlydande. Allt kontrollerades av bruksledningen och brukspatronen. Levnadsförhållandena för merparten av arbetarna var en ständig kamp om brödfödan. Förmånerna var direkt kopplade till anställningen, den som blev av med jobbet, blev av med allt.

KOHLSPA BRUK, FRÅN 1892 Kohlsva Jernverk AB, låg i två socknar, Bro på den västra sidan av Hedströmmen och Malma på den östra sidan. I Malma socken låg också Gisslarbo bruk, tre kilometer norr om Kolsva. 1939 slogs dessa två ihop till Bro och Malma kommun, 1943 döpte man om den till Bro-Malma kommun som 1950 namnändrades till Kolsva kommun. Den första januari 1971 gick Kolsva kommun upp i Köpings kommun.

KOMMUNPOLITIKEN INOM BRO OCH MALMA socknar dominerades i århundraden av myndiga, stolta, självägande bönder som ofta hamnade i konflikt med socknens bruksägare. Det gällde särskilt skolfrågan och fattigvården. Bruken hade redan ordnat detta på egen hand och socknens bönder var direkt avvisande till ett ökat kommunalt ansvar i dessa frågor. Först i början på 1900-talet tog Bro och Malma kommuner på sig hela ansvaret för skolan och så sent som 1920 löste sig fattigvårdsfrågan då bruket skänkte mark till nya ålderdomshem.

ÅR 1917 SÅLDE FAMILJEN Lindberg sin aktiemajoritet i Kohlsva Jernverk AB och brukspatron Lars Uno Lindberg flyttade från orten. Den dominerande lokala och patriarkala auktoritetens tid var till ända. Samtidigt ändrades sammansättningen i kommunfullmäktige från 1919 dramatiskt i och med de rösträttsreformer som genomfördes 1909 och 1918. Socialdemokraterna kom i majoritet och blev den dominerande kraften i kommunen.

I BYGGANDET AV DET så kallade folkhemmet var kommunerna viktiga institutioner, med kraftigt utökade uppdrag. I bruksorterna kom även "bruket" att ta en aktiv del i det arbetet. Kanske för att den patriarkala andan levde kvar, men också för att bruksledningen och bruksdisponenten bodde på orten och var en del av samhället. Politiskt flätades kommun och företag in i varandra då de ledande Socialdemokraterna ofta var anställda och fackligt aktiva på bruken medan de ledande borgerliga företrädarna ofta var ledande tjänstemän på bruken. I Kolsvas fall satt till exempel bruksdisponenten i kommunalnämnden på 1940-talet. Chefen för brukets byggnadsavdelning var ordförande i kommunens byggnadsnämnd, detta trots att han var folkpartist.

FÖRHÅLLET MELLAN KOLSPA KOMMUN och Kohlsva Jernverk kom att präglas av ett nära samarbete och samförstånd särskilt i bostadsförsörjningsfrågan.

Ända fram till 1968 var det bostadsbrist i Kolsva, och hade så varit i drygt hundra år. Bruket hade försökt lösa det redan 1912 med Ekbackens egnahemsområde. Bruksledningen gav arbetare 50-åriga bostadslån för att kunna bygga ett eget hus. Egnahemsområdena utökades under 1930-40-50-talen. Både bruket och kommunen bildade varsin bostadsstiftelse.

ETT ANNAT EXEMPEL PÅ samarbete var framväxten av ett nytt centrum på 1950- och 60-talen där det nya kommunalkontoret kom att ligga på mark som tidigare hört till bruket. Ett annat exempel är det saneringsprogram som bruket tog fram för sina gamla arbetarbostäder under 1960- och 70-talen. Samtidigt som bruket rev ett tjugotal bostäder byggde kommunens bostadsstiftelse nya moderna hyresrätter.

BRUKET TOG OCKSÅ TIDIGT ett stort ansvar för att stödja det lokala föreningslivet. Under lång tid var det bruket som stod för det kontanta stödet till föreningarna. Vid bygget av den nya idrottsplatsen Vargheden, 1934, bidrog bruket med marken och 5 000 kronor. Samma summa som kommunen. Fram till 1944 var det bruket som stod för ortens brandförsvar. 1945 bildade bruket tillsammans med kommunen en yrkesskola. År 1962 skänkte bruket mark till det som skulle bli ett nytt modernt ålderdomshem, Ekliden. Invigt 1966.

BRUKET HADE INTE BARA ett gott samarbete med Kolsva kommun utan även med landstinget. När en ny modern läkarmottagning skulle byggas i Kolsva 1951 stod bruket för lokalerna när den gamla brukshandeln byggdes om till läkarmottagning.

SAMARBETET MELLAN KOHLSPA JERNVERK AB och Kolsva kommun tycks ha fungerat bra efter demokratins genombrott. Bruket försökte påverka kommunen genom att skänka mark och var också länge den största bidragsgivaren till det lokala föreningslivet. Förklaringen kan nog sökas i de kvardröjande patriarkala strukturerna, i att de ledande kommunpolitikerna hade en stark koppling till bruket och i att bruksledningen bodde på orten.

 DET FINNS MER

KÄLLOR:
Kolsva – en minnesbok. Västerås 1970
Lorichs, L.L. En bok om Malma socken.
Västerås 1940

Norbergsstrejken – en kamp utan slut

Av Rebecca Svensson

Vinden fick torra löv och kvistar att dansa över stationsplatsen och lockade även de röda fanorna att slå upp i hela sin storlek – texterna i guldfärg kunde läsas av alla som samlats vid järnvägsstationen i Norberg den här förmiddagen, första maj 1892.

STRID FÖR RÄTTVISA OCH BRÖD – fanan bars av kvinnorna som gick i samlad tropp alldeles efter marschorkestern. Nästan 150 kvinnor, de flesta bar röda sjalar om halsen precis som de gjort under hela det gångna året – strejkåret. Efter kvinnorna följde männen, i hundratal. Hur de var grupperade var inte lätt att urskilja men några av fanorna bars av Norbergs och Söderbärkes rösträttsföreningar – **ERKÄNN MÄNNISKOVÄRDET och FRIHET JEMLIKHET OCH BRODERSKAP.**

DEMONSTRATIONSTÅGET VAR PÅ VÄG mot Kärrgruvan. När de passerade polisstationen spelade orkestern "Arbetets söner" med extra tryck och demonstranterna sjöng så högt som rösterna bar och kanske lite till när de kom till versraderna: *Ur den förnedrande Träldomens grift, Upp till en hedrande Ädel bedrift! Oket, med påskriften: "bed och försaka!", Länge oss nedtryckt i mörker och nöd;*

DET HÄR VAR INGET vanligt förstamajtåg, det var den tunga inledningen på slutet av Norbergsstrejken.

Inom en månad skulle allt vara avblåst, strejken jordad och de drygt 800 gruvarbetare som strejkat skulle vara tillbaka på sina arbeten. Alla, förutom de 25 gruvarbetare, många med familj, som emigrerat till Nordamerika och de 150 som flyttat till annan ort – ett trettioital till Gällivare.

UNDER DEN DRYGT 13 månader långa arbetskonflikten hade arbetarna inget vunnit. Inga av de krav de ställt hade arbetsgivaren gått med på. Istället hade lönerna sänkts, arbetskamrater som engagerat sig i protesterna avskedats och ett sextioital familjer vräkts från sina bostäder, de flesta mitt i vintern. Visst syntes det på demonstranterna att de var trötta, avmagrade och slitna. Nederlaget kunde inte förnekas. Gruvbolagen hade med direkt hjälp av länets militär och höga ämbetsmän samt med passivt stöd från regering och riksdag använt alla till buds stående maktmedel för att slippa ge efter en millimeter. De såg hellre stängda gruvor än högre löner, hellre svältande och tiggande gruvarbetarfamiljer än hyres- och arbetsavtal på människovärdig grund.

Arbetslag i Kallmora silvergruva på 1890-talet. Nio av de äldsta arbetarna i silvergruvan avskedades 1891 som ett led i konflikten. Okänd fotograf, Arkivet VLM.

ÄVEN DE STREJKANDE FICK starkt stöd från många håll. Socialdemokraterna i Stockholm spelade en viktig roll, särskilt under det första året. Förutom att samla in pengar och kläder till strejkande kamrater bistod de genom att skicka partiföreträdare och agitatorer till Norberg. Så företrädde de strejkande under en skiljedomprocess med arbetsgivarna av Hjalmar Branting. August Palm hann med några resor till Norberg under strejken liksom den långt mer radikale Hinke Bergegren, som förutom att agitera aktivt försökte förhindra strejkbryteri.

NORBERG BLEV UNDER DEN tid strejken pågick, 13 april 1891 till 27 maj 1892, en spelplats för å ena sidan delar av den växande arbetarrörelsen på nationell nivå och å andra sidan arbetsgivare som i början inte hade en gemensam uppfattning om hur de skulle agera. Båda parter hade, när strejken blåstes av i maj 1892, mycket att fundera över. Vad hade fungerat och vad kunde bli bättre?

Arbetsgivarna såg fördelarna med att agera gemensamt och 1902 bildades Svenska Arbetsgivarföreningen, SAF.

UNDER DE KOMMANDE DECENNIERNA skulle arbetarrörelsen konsolideras i en facklig och en politisk gren. Strejk blev den vanligaste kampmetoden. Fram till 1930-talet var Sverige ett av de mest strejkdirabbade länderna i världen. Den politiska arbetarrörelsen blev parlamentarisk och särskilt rörelsens kvinnor fortsatte driva parollerna som sytts fast på fanorna, bokstav för bokstav; Rättvisa, frihet och jämlikhet genom allmän och lika rösträtt.

DET SKULLE TA NÄSTAN trettio år till, men förhoppningsvis fick några av de strejkande och demonstrerande Norbergskvinnorna verkligen lägga sin röstsedel i valurnan i det första helt demokratiska riksdagsvalet i Sverige, 1921.

År 1916 firades 25-årsminnet av Norbergsstrejken. I samband med firandet restes en minnessten över strejken i Kärrgruvans Folkets park. Foto: Maria Mellgren, VLM

← Västerås Folkets hus ritades av John Windell. Det började byggas 1956 då arkitekterna Vilhelm Alnefeldt och Nils-Olof Tollbom tagit över arbetet efter att John Windell gått bort. Byggnaden var färdig 1959. Foto: Lasse Fredriksson

Folkliv vid dansbanan i Folkets Park, Kungsör. Okänd fotograf, → Arkivet VLM.

Hela folkets hus

Av Julia Göransson

Under 1880-talet ökade antalet fackföreningar i landet från åtta till omkring 300. Behovet av mötesplatser ökade och som resultat började Folkets hus att byggas runt om i landet.

DE FÖRSTA FOLKETS HUSBYGGNADERNA uppfördes runt sekelskiftet 1800–1900. Byggnaderna är tätt sammanlänkade med den växande arbetarrörelsen. Det var inte ovanligt att Folkets hus etablerades på samma plats som Folkets park, ett samband som än idag finns kvar. I Västmanland har det funnits minst ett Folkets hus i varje kommun.

URSPRUNGLIGEN BEKOSTADES MARKKÖP OCH material av arbetare som på ideell basis hjälptes åt. Att hitta och köpa mark var svårt då det var förbjudet för dem att organisera sig. Marken som kunde köpas låg oftast en bit utanför samhället, på marker som var olämpliga för byggnation. Byggnaderna som växte fram var ofta av enklare konstruktion, uppfört av material som de hade råd att bekosta eller kunde återbruka. Det gör att alla parker fick sin egen utformning och prägel. Byggnaderna genomsyrades av gemenskapen och stod som symboler för folkrörelsens ideal i bygden.

GENOM 1942 ÅRS RIKSDAGSBESLUT om statligt stöd till allmänna samlingslokaler erkände staten föreningslivets betydelse för demokratin. Kommunalt stöd för driften av lokalerna började utbetalas. Resultatet blev att det byggdes större, mer påkostade byggnader som ofta fick centrala lägen i staden. Till en början anlätades arkitekter främst i de större städerna men Landsorganisationen (LO) gav också ut typritningar. År 1943 startade folkrörelsen en egen kooperativ arkitektbyrå med tre fast anställda arkitekter.

DE TIDIGA FOLKETS HUSEN var ofta enkla byggnader bestående av en stor samlingshall och något eller några

mindre rum. De byggnader som uppfördes efter det statliga stödet var vanligen betydligt större med flera salar. Flera Folkets hus kom därför att fungera som både mötes- och festlokal, restaurang och biograf. Folkets hus och Folkets park drevs utan vinstintresse och baserades på ideellt arbete. Vinster från entréer vid evenemang och försäljning återinvesterades för att finansiera underhåll och nya arrangemang.

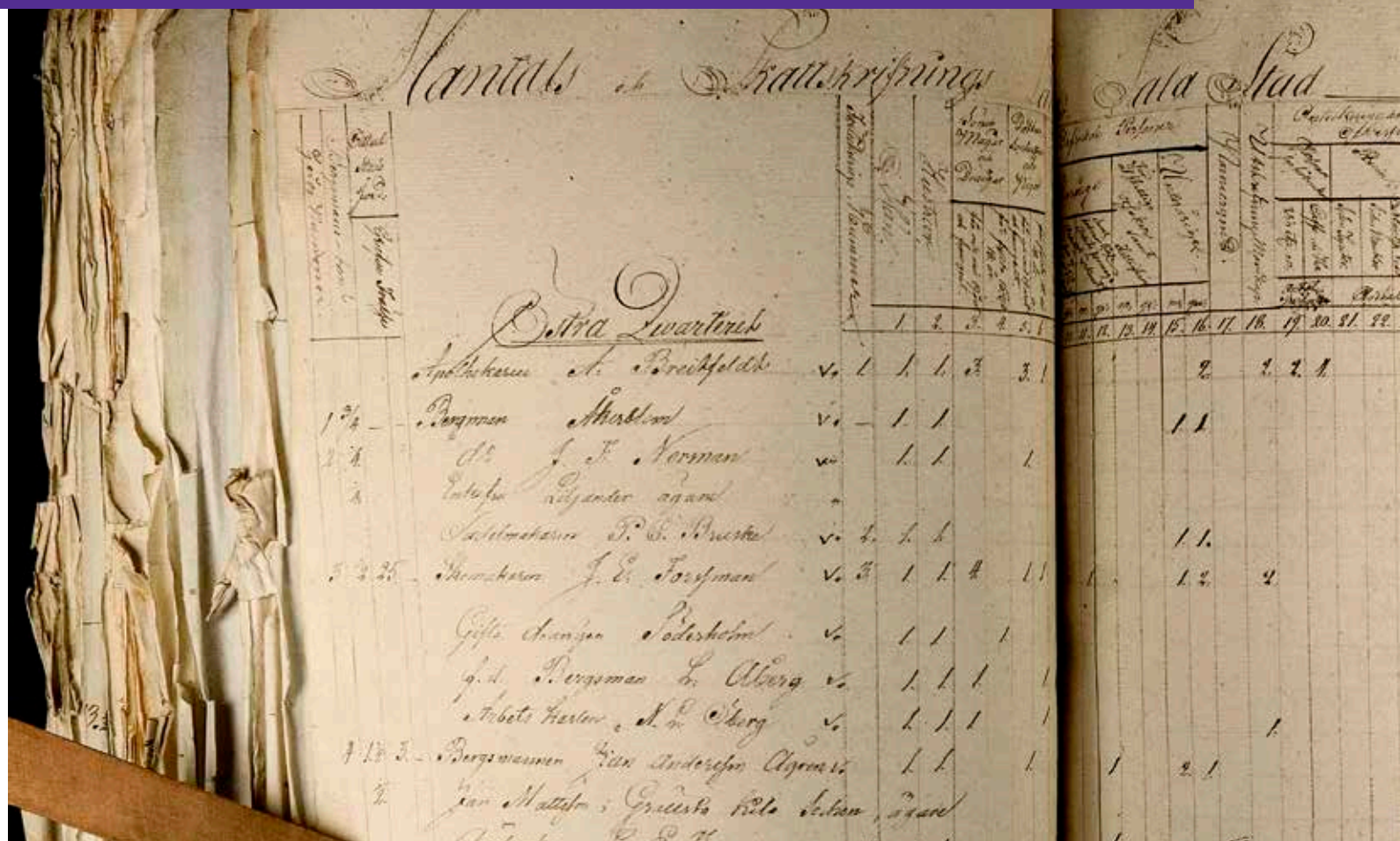
FOLKETS HUSRÖRELSEN OCH DESS BYGGNADER kan idag ha ett stort socialhistoriskt- och pedagogiskt värde då byggnaderna berättar om arbetarrörelsen och demokratins framväxt. Där finns också många immateriella värden. Kanske hittade du din kärlek under dansen på Folkets park, eller såg din första film på biografen i Folkets hus?

■ DET FINNS MER

KÄLLOR & LITTERATUR:

Persson, Karl. Jubileumsskrift med anledning av Folkets hus och park i Fagersta 40-åriga verksamhet 1906–1946. Fagersta 1946.
Andersson, Henning. Surahammars Folkets park 25 år. Västerås 1945.
Folkets park Riddarhyttan 60 år. Riddarhyttan 1980.
Föreningen Folkets hus och park i Västerås u. p. a. 50 år 1899 14/5 1949. Västerås 1949.
Modernismen i Västmanland: www.modernismen.se
Salomonsson, Carl (red). Kolsva. En minnesbok inför kommunens samgående med Köping den 1 januari 1971. En kavalkad i ord och bild. Kolsva 1970.
Vikström, Eva. Bruksandan och modernismen. Bruksamhälle och folkhemsbygge i Bergslagen 1935–1975. Stockholm 1998.

De resande och rösträtten

De resande, vilka ingår i den nationella minoriteten romer, fick rösträtt precis som övriga medborgare – på samma villkor och med samma begränsningar. Men hade de svårare än andra att använda sig av den?

REGISTER SOM SKATTELÄNGDER OCH kyrkobokföring, folkbokföringen, synliggör människor för statsmakten. I gengäld för olika skyldigheter, som att betala skatt, kan människor åtnjuta vissa rättigheter. Men för den som inte har en fast folkbokföringsadress kan det vara svårt att få sitt röstkort, vilket kan drabba hemlösa. Folkbokföringen är central när det gäller rösträtten. Att bli mantalsskriven

var förr något människor kunde kämpa för. Det kunde ge skydd mot tvångsingrepp, såsom att köras bort. Att inte vara folkbokförd kunde bero på andra orsaker än att man inte var bofast.

ROMANIFOLKET DE RESANDE HAR historiskt ägnat sig åt sysselsättningar som varit efterfrågade av majoritetsbefolkningen. En del har inneburit rörlighet, men rörlighet är inte detsamma som att inte vara bosatt, bofast eller folkbokförd. Ambulerande försörjning, som att regelbundet resa inom ett område och sälja saker, var inte unikt för de resande och alla resande har inte haft en ambulerande försörjning. Under andra hälften av 1700-talet kom påbud om att de resande skulle "assimileras" och mantalsskrivas, men många var skrivna redan innan dess. Män kunde vara soldater, borgare,

Sala stads mantalslängd från år 1820. Källa: Arkiv Digital

djurläkare, smideshandlare, glasförare med mycket mera. Kvinnor kunde också ägna sig åt handel och tjänster som att spä. En viktig sysselsättning för både kvinnor och män var att samla lump till pappersbruken.

UNDER 1820-TALET FÖRESTODS ETT gästgiveri utanför Sala av en resandefamilj. Familjen idkade också hästhandel och höll egna skjutshästar, vilket antagligen glädde bönderna i socknen som därmed slapp detta. I Sala bodde vid samma tid en bergsman, Olof Korsgård, också han av resandesläkt. Han var hästhandlare och hade tidigare ägnat sig åt smideshandel. Vid Kristina kyrka i Sala pryds grindstolparna av ett par urnor som skänkts av denne man. Precis som bland majoritetsbefolkningen kunde alltså resandes livsvillkor skilja sig mycket åt.

FRAM TILL 1847 HADE socknarna rätt att vägra inflyttning. Det drabbade främst fattiga människor utan fast anställning. Men lagen är en sak och verkligheten en annan. Det är känt att socknarna och senare kommunerna kunde gå långt för att hålla ute människor också när de inte hade rätt till det. Att det drabbade resande är belagt, men frågan är om de drabbades hårdare än andra, så att det påverkade deras möjlighet att rösta?

ATT RESANDE OFTARE ÄN andra saknas i kyrkobokföringen är välbelagt för äldre tid. Det saknas dock systematiska studier över om så också var fallet under 1900-talet. Författaren Bo Lindwall, som gjort omfattande genealogiska undersökningar av resandesläkter, anser att det i början av 1900-talet var vanligare att resande aldrig varit folkbokförda i jämförelse med majoritetsbefolkningen. Men detta förändrades ganska raskt. I samband med 1930 års folkräkning blev enligt Lindwall de flesta ändå skrivna. Ibland kunde kommunerna, trots att det var olagligt, försöka motarbeta det. Det förekom att inflyttningar hindrades och till och med att hus brändes ned.

DET ÄR ETT FAKTUM att folk som velat rösta kan ha haft svårt att genomföra det i praktiken. För att säkert veta hur stort problemet var för de resande behövs jämförande undersökningar över tid. För många resande var 1900-talet ett mörkt sekel. Men hur mörkt eller ljust det var i relation till just rösträtten återstår att forska vidare kring. Formell rösträtt hade de på samma villkor och med samma begränsningar som andra.

Förkortad och bearbetad version av Theresa Johnssons artikel på <https://demokrati100.se/de-resande-och-rostratten>

Romanifolket de resande

De resande (även resandefolket, resanderomer) är en av de grupper som ingår i den nationella minoriteten romer. Resande är en självbeteckning hos det romanifolk som har en månghundraårig historisk kontinuerlig närvaro i Sverige. Fram till 1900-talets början kunde de benämnas "zigenare" vilket var en synonym till "tattare" liksom "skojare". I slutet av 1800-talet började de tidigare synonymerna att få olika betydelser. "Zigenare" kom alltmer att reserveras för ganska nyligen invandrade romer (de som idag benämns svenska romer) medan "tattare" på den tiden framför allt användes om de resande.

Elin Wägner med namninsamlingen 1913 för kvinnlig rösträtt. Reproduktion: KvinnSam, Göteborgs universitetsbibliotek

Ute blåser rösträttsvind

Kampen för kvinnlig rösträtt i Västmanland 1904–1921

Av Johan Andersson

Rösträttsvindarna blåste över Sverige 1906 och en viss optimism anades. En omfattande namninsamling till stöd för kvinnlig rösträtt pågick och över hela landet startades lokala rösträttsföreningar, så även här i Västmanland.

EFTER ETT FÖREDRAG i oktober 1906 grundades Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (FKPR) i Västerås av 67 kvinnor. Men det var varken den första eller enda västmanländska föreningen i sitt slag, redan två år tidigare hade en rösträttsförening bildats i Arboga. Föreningarna var politiskt obundna, men samlade främst liberala och konservativa kvinnor, medan arbetarrörelsens kvinnor ofta var engagerade för rösträtten via de socialdemokratiska kvinnoklubbarna.

I SLUTET AV 1906 var de 60 medlemmarna i Arboga, tillsammans med de drygt 100 i Västerås, ivrigt sysselsatta med att samla in namnunderskrifter, agitera för deltagande i de kommunala valen och skicka skrivelser till länets riksdagsmän. Masspetitionen med 142 128 namn, varav 4 126 från Västmanland, ledde till ett par motioner i riksdagen, men i övrigt uteblev framgångarna. Motståndet till trots växte den kvinnliga rösträttsrörelsen stadigt. Våren 1908 bildades FKPR i Köping, som vid årets slut hade 50 medlemmar, och 1909 tillkom också en liten förening i Norberg. Bland dess 19 medlemmar fanns sex män, vilket Norberg länge var ensamma om i länet.

VILKA VAR DÅ DE kvinnor som engagerade sig i rösträttsaken? I Arboga var Carolina Falk, föreståndare för stadens flickläroverk, ordförande i ett decennium. Hennes kollega i Västerås, Anna Löfgren, var där vice ordförande, medan Maja Strandberg höll i ordförandeklubban de första fem åren. Lärarinnan Maria Lybeck var till en början drivande i Köpings FKPR tillsammans med Amelie Salén. I Norberg var Helena Kekonius och Hanna Andersson centralgestalter. Bland föreningarnas medlemmar hittar vi såväl gifta som ogifta, yrkesarbetande kvinnor. Lärarinnorna dominerade, men därutöver fanns banktjänstemän, barnmorskor, butiksbiträden, fotografer, handelsidkerskor, modister, sömmerskor, telefonister, telegrafister och flera andra yrken representerade.

EN REFORM 1910 GJORDE att kvinnor blev valbara till stadsfullmäktige och kommunalstämma. I Köping prövade föreningen sin styrka och gick fram med en egen kandidat. Trots ett livligt deltagande och 1 100 röster blev det dock inget inval. I Västerås spred medlemmarna flygblad och gjorde utskick till röstberättigade kvinnor. Amalia Hellberg

kandiderade för högern och Ida Grönberg för liberalerna, men ingen av dem fick ihop tillräckligt med röster.

GENOMBROTET I LÄNET KOM istället nästföljande år. I stadsfullmäktigevalen i Köping 1911 fick Emelie Johansson 1 080 röster och tog som första kvinna i Västmanland plats i det högsta beslutande organet på lokalnivå. Hon fick året därpå sällskap av Amelie Salén, samtidigt som lärarinnan Helga Sundborg i Arboga och den nyblivna ordföranden i Västerås, Nina Benner-Anderson, utökade skaran av kvinnliga fullmäktigeledamöter. Allt fler kvinnor i länet valdes även in till kommunala uppdrag i nämnder och styrelser.

RÖSTRÄTTSKAMPEN GICK VIDARE. FÖRENINGARNA höll kurser, spred flygblad och broschyrer samt anordnade föredrag och offentliga möten, ofta med framstående rösträttskvinnor inbjudna som gästtalare. Åhörarna var inte sällan uppemot 500–600 personer. Även om opinionsarbetet för rösträttsfrågan i allra högsta grad bedrevs seriöst, var det för den skull inte alltid allvarsamt.

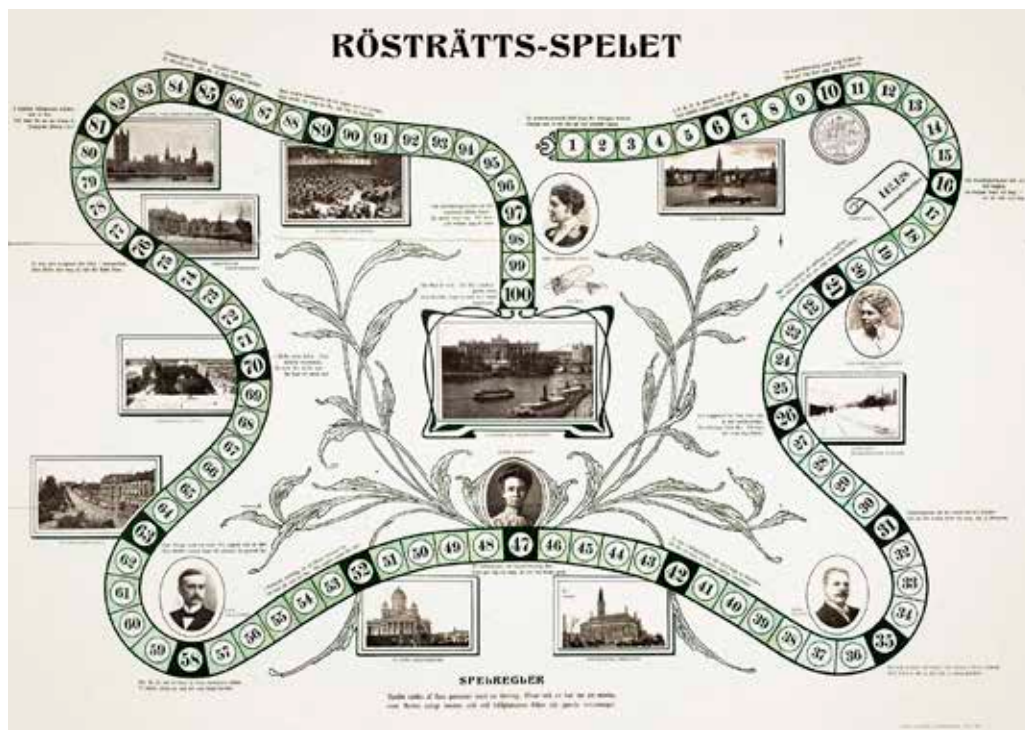
VÅREN 1912 HÖLLS ETT ”sällskapsspektakel” hos nybildade Sala FKPR, där de inför ett fyrtiotal medlemmar uppförde *När begreppen klarna* och *Hos portvakten*, två skämtsamma rösträttspjäser. Året innan mottogs Elin Wägners spex *En enquête i Hades* med livligt bifall i Västerås. Föreningarna anordnade ibland också rena nöjeställningar för att samla in pengar till verksamheten. 1916 började en nationell rösträttsdag firas den 7 oktober varje år, vilken högtidlighölls i Köping, Västerås och Norberg.

KÖPINGS FKPR OCH DESS 74 medlemmar fick 1913 en filial i Kungsör med folkskollärarinnan Maria Larsson som representant. Detta år pågick ännu en namninsamling till stöd för kvinnornas politiska rösträtt och valbarhet. Intresset var stort, men motståndet var denna gång mer samlat och den kvinnliga rösträttsrörelsen fick utstå häftiga angrepp i högerpressen. Från Västmanland kunde räknas 9 617 namn; slutsummeringen över hela landet blev 351 454 underskrifter, mer än dubbelt så många som sju år tidigare. Resultatet blev dock ännu en besvikelse.

FLERA DELEGATIONER UPPVAKTADE REGERINGEN under åren. 1916 fick statsminister Hjalmar Hammarskjöld och civilministern besök av en deputation där bland annat Mary Arosenius, ordförande i Norbergs FKPR, och Emelie Johansson från Köping ingick. Men tålmodet tröt runt om i landet. Efter att ännu ett regeringsförslag fallit anordnades ett flertal protestmöten 1918, däribland på Djäkneberget i Västerås. Vid den här tidpunkten var medlemsantalet i Västeråsföreningen 190, medan Köping hade 62, Norberg 53, Arboga 50 och Sala 40 medlemmar. Filialen i Kungsör samlade 20 rösträttskvinnor och till FKPR i Götlunda, som bildats 1917, var 14 anhängare, varav två män, anslutna.

EN EXTRAINSATT RIKSDAG BESLUTADE den 17 december 1918 om allmän och lika rösträtt i kommunala val. Våren därpå hölls de första valen och i Norberg blev telegrafkommissarie Maria Fogelqvist invald som första kvinna. Köping fick sin tredje kvinnliga stadsfullmäktigeledamot, Anna Rosén, och i Västerås valdes hela fem kvinnor in, däribland Agnes Söderquist för Socialdemokraterna och Ida Olsson för vänster-socialisterna. I Arboga hade Helga Sundborg sedan tidigare sällskap av Anna-Lisa Blume. Föreningen i Sala, där lärarinnan Hanna Mogren varit ordförande sedan 1913, fick emellertid fortsätta vänta på sin första kvinna i den beslutande församlingen.

EFTER ATT RÖSTRÄTTSREFORMEN PÅ nationell nivå förverkligats var målet för rösträttsrörelsen i Sverige uppnått. Rösträttsdagen firades för sista gången 1920. Lyckliga över sin framgångsrika insats, men ändå med ett visst vemod, upplöstes de föreningar som så länge kämpat för rösträttsaken. I riksdagsvalet 1921 valdes fem pionjärv kvinnor in till andra kammaren. En av dem var Agda Östlund, född och uppvuxen i Köping. Men det dröjde till 1940 innan Elin Eriksson blev den första kvinnan att representera Västmanlands läns valkrets i riksdagen.

← Rösträttsspelet från 1910 publicerades av FKPR. Spelet finns att se och spela i utställningen "Modärna tider" på Västmanlands läns museum. Reproduktion: Uppsala universitetsbibliotek – Litteraturbanken.se.

↓ Styrelsen i Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (FKPR) i Västerås 1918 i Villa ASEA:s trädgård. Stående från vänster: Ida Fröström-Johansson, Anna Löfgren, Anna von Essen, Ester Kolmodin, Vira Eklund. Sittande från vänster: Nina Benner-Anderson, Ruth Randall-Edström, Helga Silverstolpe och Emelie Bergström. Okänd fotograf. Västerås stadsarkiv. Bilden ingår i Henningska fotogåvan.

Vira Eklund

Författare, lärare, agitator

Av Katarina Curman

Vira Eklund (1880–1967) ägnade sitt liv åt att upplysa om vad demokrati och rättvisa innebar. Född i Rytterne hade hon en god inblick i de vanliga landsbygdsbornas levnadsvillkor, och hon levde tillräckligt länge för att se många av sina idéer förverkligade.

”FATTIGHJONEN” FINGO EJ GÅ utom hemmets område, kallades av klockan på bestämda tider till mat eller arbete, ja, även till predikan och läsning. Den nya ’system’ höll ju morgon och aftonbetraktelser, och då måste alla hjonen vara inne med och höra på, såvida de inte voro sängliggande. Eljest blev det straff./.../Men mor Anna kunde inte sitta still och lyssna, hon blev så trött och det begynte krypa i tårna ---”

CITATET ÄR HÄMTAT UR novellen *Mor Anna* i Vira Eklunds novellsamling *Joakim Karlsson och annat statfolk* publicerad år 1924. Författaren beskriver de villkor som många äldre på landsbygden levde under. En miljö som Vira Eklund kände väl genom sin uppväxt och sitt yrkesarbete med fattigdom, sprit och förödmjukelser. Livet för de flesta svenskar var hårt, en ständig strid.

MARIA ELVIRA – VIRIA – Gustavsson föddes i Rytterne där hennes föräldrar Gustaf Johansson och Maria Andersdotter Johansson var statare. Familjen skaffade sig med tiden en egen gård och blev lantbrukare.

ARTON ÅR GAMMAL BLEV hon färdig småskollärlarinna, senare fick hon dispens för att arbeta som folkskollärlärlare. Yrkesbanan började i Strömsholm, det första steget i ett långt liv som pedagog. Först år 1940 slutade den banan, då hade hon varit ”fröken” i fem skolor. Hon tillbringade hela nitton år i Herrö folkskola norr om Nynäshamn. År 1902 gifte hon sig med Oskar Eklund, paret fick två barn, Ellen Maria och Eyvind.

HON HANN MED MYCKET mer än att lära barn räkna, läsa och skriva. Hon publicerade ett tiotal romaner och novellsamlingar. Ofta handlar dessa om kvinnors arbete, om förhållandena på landsbygden och om skolfrågor. Titlar som *Folket i Rågmora* (1923), *Det ljusnar över bygden* (1933), *Joakim Karlsson och annat statfolk* (1924) och *Sjöboda skola* (1927) kan fortfarande hittas på antikvariat. Alla ger de oss ögonblicksbilder från det liv som levdes av de icke privilegierade i samhället, tidsdokument väl värda att läsas.

HON HANN ÄVEN MED att engagera sig fackligt och politiskt. Hon blev medlem i partiet Frisinnade landsföreningen år 1925 och vice ordförande i dess förtroenderåd. Redan år 1924 tog hon tillsammans med andra engagerade kvinnor, initiativet till bildandet av Frisinnade folkpartiets kvinnogrupp som från 1935 blev Folkpartiets kvinnoförbund. Där verkade hon som ordförande fram till år 1938.

UNDER EN KORT PERIOD, åren 1934–1936, satt hon i andra kammaren för Stockholms läns valkrets. Hennes hjärtefrågor var skol- och utbildningspolitik samt frågor om nykterhet. Under sin period i riksdagen lämnade hon in ett dussintal egna motioner, de flesta behandlade

utbildningsväsendet och dess personal. Under sin tid i riksdagen var hon en mycket frispråkig ledamot i den liberala kretsen. Hon for även runt i landet på föredragsturnéer där hon talade för rösträtt, kvinnors rätt till lika villkor, vikten av en allmän god utbildning och spritens fördärv.

VIRA EKLUND ARBETADE AKTIVT i nykterhetsrörelsen. Från 1920 till 1939 var hon ledamot i IOGT:s verkställande råd. Hon engagerade sig även i den kvinnliga nykterhetsorganisationen Vita Bandet, under många år som ledamot av centralstyrelsen. Hon arbetade oförtröttligt för ett mänskligare samhälle, en mer demokratisk ordning och en bättre framtid för den växande generationen.

Vira Eklund t.v. tillsammans med Bertil Ohlin och Ellen Hagen. De har just tagit emot Karl Staaff-plaketten år 1952. Foto: Sjöbergs bildbyrå

Kvinnor som gick i fronten för rösträttsrörelsen i Västmanland

ARBOGA

Stadsfullmäktiges ledamöter år 1919. Till vänster sitter lärarinnan Helga Sundborg. Foto: Arboga museum

Helga Sundborg 1884–1943

Född i Härnösand 1884. Lärarinna. I Arboga stadsfullmäktige 1912–1919. Ordförande från 1914 i Arboga FKPR. Tidigare föreningens vice ordförande. Dessförinnan ordförande i Lysekils FKPR. Biblioteksföreståndare i Arboga. Skrev om Arboga i skriften "Västmanlands läns städer" från 1921.

Carolina Falk, i svart klänning, var föreståndare för fröken Falks skola för flickor. Foto: Arboga museum.

Anna-Lisa (Anna Elsa) Blume 1880–1959

Född Högberg i Uppsala 1880. Gift 1904 med civilingenjör Lars Blume, VD vid Arboga Mekaniska verkstad. Invald i Arboga stadsfullmäktige 1918. Ordförande i Arboga moderata kvinnoförening. Styrelsemedlem i Arboga FKPR från 1904 till cirka 1919 då föreningen troligen lades ner.

Carolina Falk 1849–1930

Född i Stockholm 1849. Lärarinna och skolföreståndarinna. Hade en fosterson. Ordförande i Arboga FKPR 1904–1913.

SALA

Hanna Mogren 1882–1927

Född i Skagershult, Örebro län 1882. Lärarinna. Gift 1924 med folkskollärare Karl Fredrik Josua Nilsson. Ordförande i Sala FKPR från 1913.

Sigrid Arpi 1877–1971

Född Hellman i Hanebo, Gävleborgs län 1877. Hotelldirektris. Gift 1899 med regementsläkare Gustaf Arpi. Två barn. Senare gift med bankman Arwid Bertil. Ordförande i Sala FKPR 1912, därefter vice ordförande i föreningen.

KÖPING

Maria Lybeck 1872–1961

Född i Näshulta, Södermanlands län 1872. Lärarinna. Ordförande i Köpings FKPR 1908–1910.

Agda Östlund 1870–1942

Född Lundgren i Köping 1870. Sömmerska. Gift med järnarbetaren Anders Östlund. Agda var en av de fem första kvinnorna som valdes in i Sveriges riksdag. Hon var ledamot av Socialdemokratiska Kvinnoförbundets styrelse 1920–1936, och riksdagsledamot i riksdagens andra kammare 1921–1940.

Emelie Sjögren 1863–1946

Född i Arnö, Södermanlands län 1863. Gift 1894 med handlaren Conrad Johansson. Tre barn. Länets första kvinnliga stadsfullmäktigeledamot 1912–1930, som representant för liberalerna. Ordförande i Köpings FKPR 1913 till åtminstone 1919. Omnämns ibland som Emelie Johansson. Emelie blev änka 1923 och återtog namnet Sjögren två år senare.

KUNGSÖR

Maria Larsson 1874–1957

Född Salmén i Skövde 1874. Lärarinna. Gift 1911 med folkskollärare Johan Larsson. Ordinarie lärarinna vid Kungsörs folkskola sedan 1901. Representant för Kungsörs FKPR. Föreningen var en filial till Köpings FKPR.

NORBERG

Mary Arosenius 1884–1969

Född Detthow i Hjulsjö, Örebro län 1884. Lärarinna. Gift 1911 med komminister Gabriel Arosenius. Fyra barn. Ordförande i Norbergs FKPR från 1915 till åtminstone 1919 då föreningen troligen lades ner.

Maria Fogelqvist 1875–1954

Född i Lidköping 1875. Telegrafkommissarie. Medlem i Norbergs FKPR. Kommunfullmäktigeledamot i Norberg 1919–1932. Ordförande i Norbergs kommunbibliotek.

Helena Kekonius 1872–1939

Född Bergengren i Öja, Kronobergs län 1872. Gift med kronolänsman Gustaf Bernhard Kekonius. Sex barn. Ordförande i Norbergs FKPR 1909–1910.

VÄSTERÅS

Foto: Ernst Blom

←

Ida Grönberg 1858–1945

Född Johansson i Vimmerby 1858. Småskollärlarinna. Gift med körsnär Albert Grönberg. Styrelsemedlem i Västerås FKPR. Ledamot i stadsfullmäktige 1919–1930 för liberalerna. Ledamot i barnavårdsnämnden. Första kvinnan på en valsedel i Västerås 1910.

Nina Benner-Anderson 1865–1947

Född Åhlander i Landskrona 1865. Sjuksköterska. Gift 1893 med innehavaren av tekniska byggnadsbyrån i Västerås ingenjör Gustaf Anderson. Fem barn. En av grundarna av Västerås kvinnliga rösträttsförening. Västerås första kvinnliga fullmäktigeledamot 1912–1918. Bland annat ledamot i svenska sektionen av Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet.

Anna Löfgren 1863–1942

Född i Fliseryd, Kalmar län 1863. Läroverkföreståndarinna. Vice ordförande i Västerås FKPR. Ledamot av stadsfullmäktige i Västerås 1919–1922. Föreståndarinna vid Västerås högre elementarläroverk för flickor sedan 1897.

Anna von Essen 1876–1965

Född i Varv, Skaraborgs län 1876. Läroverkslärarinna. Styrelsemedlem i Västerås FKPR.

Ester Kolmodin 1874–1961

Född i Roma, Gotland 1874. Styrelsemedlem och vice sekreterare i Västerås FKPR. Folkskollärlarinna.

Agnes Söderquist 1881–1969

Född Karlsson i Enköpings-Näs, Uppsala län 1881. Sömmerska. Gift 1902 med August Richard Söderquist. Stadsfullmäktigeledamot i Västerås 1919–1920 och 1926–1930 för Socialdemokraterna. Deltog i starten och uppbyggandet av husmödrarnas semesterhem på Almö-Lindö. Ordförande i socialdemokratiska kvinnoförbundet i Västmanland.

Ida Fröström-Johansson 1863–1946

Född i Västanfors 1863. Pensionatsinnehavarinna. Gift 1891 med ingenjör Johan Edvard Johansson som i april 1900 reste till Nordamerika. Ordförande i Västerås FKPR 1911–1912.

Ida Olsson 1871–1964

Född Lundin i Västerås 1871. Fattigvårdare. Gift med Alfred Olsson. Två barn. Ledamot i stadsfullmäktige 1919–1922 och 1927–1934 för vänstersocialisterna. Ordförande i Kooperativa kvinnogillet i Västerås.

Ruth Randall Edström, 1867–1944

Född Randall i Wilmington, Illinois, USA 1867. Lärarinna. Gift 1899 med direktören för ASEA, Sigfrid Edström. Fyra barn. Styrelsemedlem i Västerås FKPR. Deltog vid flera tillfällen i internationella rösträttskonferenser.

Hilda "Pila-Britta" Pihlgren 1873–1943

Född i Älvsbacka, Värmland 1873. Barnmorska i Västerås 1899–1943. Styrelsemedlem i Västerås FKPR 1906–1913.

Helga Silverstolpe 1881–1956

Född Norling i Stockholm 1881. Adoptivdotter till skolföreståndarinnan Anna Whitlock. Lärarinna. Gift 1905 med bruksdisponent Helge Silverstolpe. Fyra barn. Styrelseledamot i Västerås FKPR, ordförande 1916–1917.

Maria "Maja" Strandberg 1872–1937

Född Flinck i Lysekil 1872. Lärarinna. Gift 1896 med rektor Magnus Strandberg. Ordförande i Västerås FKPR 1906–1910, därefter ordförande i Ystads FKPR.

Emelie Bergström 1845–1924

Född i Jäder, Södermanlands län 1845. Modehandlerska. Kassaförvaltare i Västerås FKPR.

Kronprins Gustav Adolf med makan Louise besöker Sigfrid (till vänster i bild) och Ruth Edström (i vit klänning) i deras hem på Stallhagen 1929. Med på bilden finns också landshövding Walter Murray med hustru Emma född Uggle. I bakgrunden syns Björn Edström. Foto: Ernst Blom, VLM

DET FINNS MER**LÄSTIPS:**

Lundström, N.S. Svenska kvinnor i offentlig verksamhet. Uppsala 1924

Edström, J. Sigfrid. Ruth Randall Edström 1867–1944. Västerås 1946

Machl, Margareta och Rännar, Kerstin. Pila-Britta: en barnmorskas levnadshistoria. Medicinhistoriska sällskapet Westmannia. Västerås 2008

KÄLLOR:

Svenskt porträttarkiv, portrattarkiv.se

Svenskt kvinnobiografiskt lexikon, skbl.se

Demokratins barnkammare

Av Ingvar Selin

Sveriges Godtemplares Ungdomsförbund kongressar på 1930-talet. Foto: Märta Wetter, gift Selin

Demokrati fick jag med modersmjölken. Far och mor möttes i nykterhetsrörelsen på 1930-talet. Den tidens folkrörelser var demokratins barnkammare. Här utvecklades mötesrutiner och man fick lära sig att ta ansvar.

SEN KOM KRIGET OCH kastade ut oss i ett oroligt globalt framtidshav. Mina trevande försök att förstå och senare hantera demokratin var inte som att montera ihop brorsans motorcykel. Halvt omedvetet måste ju krigsåren, med utrymningsövningar, Tredje rikets järnvägstransporter och olika sabotageskriverier ha programmerats in i min unga själ.

FÄDERNEGÅRDEN I SEVALLA ÄRVDES av farbror Edvard och far fick söka sitt. Han fick börja studera och buda VLT inhyst hos sina systrar som var sömmerskor högst upp i Tegelvreten. Så småningom, via en snickerifabrik, nåddes familjebygget. Redan här formerades den ideologiska hemvisten utifrån vardagens realiteter. Staden växte och egnahemstanken blev en rörelse, fler släktingar byggde och bosatte sig runt Kristiansborg. Vårt första egna hem låg vid Bomansgatan.

PÅ MORS SIDA FANNS skomakare och slit vid Skultuna bruk. Hon bodde en liten tid i torpet vid "pissbacken", där gubbarna reglerade sitt stadsbesök. Svenska Metallverkens expansion fick morfar att bli stadsbo. Familjen fick då en etta i nybyggda bostäder på Johanneslund. Kök, finrum och tambur, vilken hade ett litet förvar som senare byggdes om till WC. Morfar var starkt påverkad av nya kristna ideologier och redan på 30-talet sände han sonen Bertil, som läst engelska på kvällstid, till det stora landet i väster för sondering.

SKOLÅREN FRAM TILL TONÅRSPERIODEN var hektisk. Kriget hade satt sina spår och ungdomsligor härjade. Korsängsskolan hade sin matsal i Folkets Parks lokaler. Dit sprang vi efter förmåga, många säkert av hunger. Samhället var en garant, alla fick skolmat. Socialvården

var inte utbyggd, men intill skolan byggdes barnrikehusen för riktigt stora familjer.

EFTER FOLKSKOLAN KOM KLIVET in i vuxenlivet. Det var efterkrigstid med expansionism, en tid då borgarna fått släppa fram Tage Erlander och Socialdemokraterna. Folkpartiet och Bertil Ohlin utmanade de röda. Minnet släpper fram dessa enormt uppslagna debatter, demonstrationståg på första maj och affischer. Morbror Erik var en tid 'deputerad' och man kan finna hans namn i stadsfullmäktiges rullor.

SLÄKTTRÄFFARNA VARJE LÖRDAG HOS mormor och morfar var inte bara ett livets nav, det var snatter, umgänge och varma känslor i den lilla ettan där tjogtalet bjöds mat, kortspel och rök samt inte minst politisk debatt. Även här fanns ett tudelat läger, företagare mot arbetarrörelse. Någon höger trädde aldrig fram och bönderna hade ju sitt på landet, men något alternativt kunde kanske anas, det som redan då fanns som en tvärpolitisk rörelse och sedermera blev Levi Petrus och kristdemokratisk samling. Ännu styrde demokratin det gemensamma samhällsbygget men här kan man redan ana våra tiders fullständiga splittring.

 DET FINNS MER

LÄSTIPS:

En längre variant av texten ovan finns att läsa på:

<https://www.facebook.com/ingvar.selin.7>

Selin, Ingvar. Korgestarötter, Föreningen Arospennor. Västerås 2001
Helge, Per (red.). Hur kunde vi bli som vi blev, Länsbiblioteket/
Västerås stadsbibliotek. Uppsala 2001

Tusen år av folkligt ansvar

Av Jörgen Eklund

Den 19 september 2021 är det kyrkoval. Då får omkring fem miljoner röstberättigade medlemmar i Svenska kyrkan välja vilka kyrkopolitiska nomineringsgrupper och företrädare de vill ska styra kyrkan lokalt i församlingar, stift och i kyrkomötet.

KYRKOVALET HANDLAR OM FOLKLIGT ansvar för kyrkan. Ansvaret ingår i en lång tradition som – fastän förändrad över tid – finns beskriven redan på 400-talet. Ända sedan den kristna kyrkan kom hit för drygt tusen år sedan har det folkliga ansvaret haft en stark ställning i Sverige.

VID KYRKOVALET SKA ETT stort antal förtroendevalda väljas, både direkt till olika fullmäktigen och indirekt till olika styrelseorgan och uppdrag, som till exempel kyrkvärd. Enbart i Västerås rör det sig om flera hundra och i hela Sverige om tiotusentals uppdrag. Funktionerna som kyrkvärd finns omnämnda i flera av de gamla landskapslagarna. På 1600-talet fick även de så kallade sexmännen eller tolvmännen ökad betydelse i den lokala kyrkan. Tillsammans med kyrkvärdarna skulle de ansvara för kyrkans egendom och ordningen i socknen.

PÅ 1600-TALET BÖRJADE DET moderna Sverige växa fram. Västerås-biskopen Johannes Rudbeckius och hans hustru

Malin drev på för att bilda kyrkliga socknar med lokalt ansvar för skola, vård och omsorg. De grundade även Sveriges första gymnasium och första flickskola. Kyrkan var länge den organisation som bar upp samhället. Först från 1863 tog kommunerna över många av de uppgifter som socknarna haft hand om, men ända fram till 1930-talet hade kyrkan ansvar för skolan.

SOCKNARNA STYRDES AV SOCKENSTÄMMAN fram till kommunreformen år 1862–63. Därefter blev kyrkostämman det organ som styrde den lokala församlingen. Under 1920-talet fick folkkyrkotanken stort genomslag i Svenska kyrkan, inte minst genom Västerås-biskopen Einar Billing. Folkkyrkotanken blev senare värdegrund för hela kyrkan och ledde till att de första valen till ett lokalt kyrkofullmäktige genomfördes år 1931. I nutid gäller kyrkovalen även val till stiftsfullmäktige och kyrkomötet.

↑ Kyrkan, placerad mitt i byn, var länge centrum för det lokala samhällets omsorger om sina invånare. Foto: AB Flygtrafik

ÅR 2000 ÄNDRADES RELATIONEN mellan Svenska kyrkan och staten. Från samma år finns en lag som säger att Svenska kyrkan är en öppen folkkyrka där en demokratisk organisation i samverkan med kyrkans ämbete svarar för en rikstäckande verksamhet. Sedan år 2001 har kyrkoval genomförts vart fjärde år. År 2021 är det alltså dags igen.

FRAMTIDENS KRYMPANDE INTÄKTER FÖR kyrkan har medfört att det på många håll pågår en översyn av kostnaderna. Precis som för andra organisationer och företag har pandemin Covid-19 en negativ inverkan på kyrkans ekonomi. Ingen organisation i Sverige har som kyrkan upplevt pandemier, krig, skifte från katolsk till luthersk kyrka, naturkatastrofer, umbäranden, ekonomiska berg- och dalbanor och stora förändringar i samhällsstyrningen. Varje händelse kan ha haft en negativ påverkan på kyrkan, men den har ändå stått stadigt under mer än tusen år, mycket tack vare folkligt ansvar för kyrkans liv och verksamhet.

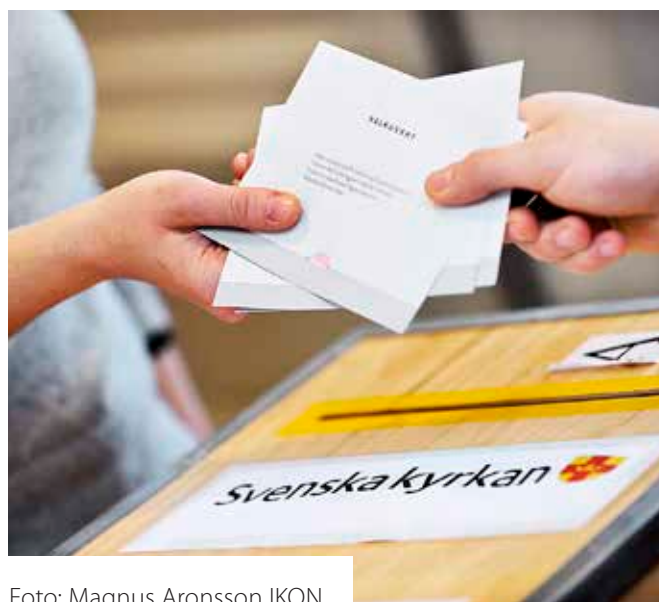

Foto: Magnus Aronsson IKON

VLT under andra världskriget

Av Anders H Pers

Under andra världskriget var VLT en av nazismens främsta motståndare i svensk press. De var ganska lätt räknade så länge Hitler stod stark. Min far redaktör Anders Y Pers och hans bröder Gunnar, Mattias och Sven stod var och en på sitt sätt för tidningens antinazistiska hållning.

I DET OCKUPERADE NORGE drev tyskarna en hård censur inom landet och släppte inte in oberoende journalister utifrån. Men i smyg skedde kontakter. Den 12 mars 1942 publicerade VLT och drygt ett dussin andra tidningar skakande vittnesmål från fjorton norrmän som hade torterats i norska fängelser.

JUSTITIEMINISTERN HADE RÄTT ATT beslagta tidningar som kunde reta tyskarna. Han beordrade polisen att ta den dagens VLT i beslag. Framåt middagstid kom några poliser till redaktionen och fick med sig ett 10-tal exemplar. Läsarna hade redan fått tidningen som vanligt på morgonen.

REGERINGEN INRÄTTADE OCKSÅ STATENS

Informationsbyrå med riktlinjer för vad som fick publiceras. För att kringgå censuren publicerade VLT en rad översatta avsnitt ur böcker med hett politiskt innehåll, bland annat "Frankrikes tragedi" av André Maurois, "I Saw It Happen in Norway" av Carl Hambro och Sigrid Undsets "Return to the Future".

NÄR HITLER OCKUPERADE DANMARK slog Gestapo till med censur. Danskarna skulle inte få läsa sanningen i sina egna tidningar eller utländska blad. En konduktör på morgontåget från Västerås till Stockholm gjorde en insats. Vid Västerås station fick han regelbundet med sig ett par färska VLT

av en väntande VLT-medarbetare. I Stockholm lämnade konduktören tidningarna till en edsvuren stationskarl. Han stoppade tidningarna i slangkopplingen mellan två vagnar i tåget till Köpenhamn som strax skulle rulla.

I KÖPENHAMN VAR EN stationskarl vidtalad. När tåget från Stockholm kom till perrongen tog han loss tidningarna och smugglade dem vidare till andra läsare i motståndsrörelsen.

EFTER VÄRLDSKRIGETS UTBROTT 1939 startade brittiska legationen i Stockholm tidningen "Nyheter från Storbritannien" som motvikt en gång i veckan till den intensiva tyska propagandan i Sverige. Tidningen trycktes hos ett litet boktryckeri i Stockholm. Britterna letade efter någon som kunde klara en större upplaga. Ingen var villig att åta sig uppdraget. Engelsmännen fick rådet att tala med VLT och fick omgående ja. Den 5 augusti 1940 började VLT trycka "Nyheter från Storbritannien" i 50 000 exemplar. Vid krigets slut nådde upplagan nära 300 000.

TYSKLAND OCH HITLER HADE sina beundrare även i våra trakter. VLT utsattes för diverse påtryckningar. Efter anonyma hotelser spikades därför bräder för tryckhallsfönstren mot gatan för att hindra sabotage. De barrikaderades senare med sandsäckar. En del annonsörer antydde att de nog ville ha ett mer neutralt lokalt annonsorgan. Det fick de inte.

Vittnesmål från Norge.

— Förhör och behandling i Gestapos fängelser. —

Om vad som försiggår i de norska fängelserna och koncentrationslägren, särskilt Victoria Terrasse, den hemliga tyska statspolisens (Gestapos) högkvarter i Oslo, Möllergaten 19, det gamla polisfängelset i den norska huvudstaden, och Grini, det till koncentrationsläger ordnade nybyggda kvinnofängelset utanför Oslo, föreligger nu en rad uppgifter från personer, som blivit frigivna eller rymt. Dessa uppgifter ha inhämtats under absolut betryggande former och äro så noga kontrollerade att de kunna sägas vara lika tillförlitliga som vittnesmål, avgivna under rättsliga former. Av hänsyn till dem som äro kvar i Norge kunna varken namn eller platser nämnas. Icke heller kunna sådana fall av misshandel återgivas, i vilka man lätt kan identifiera vissa bestämda personer. Vad som här framlägges gäller den misshandel och tortyr i stort, som Gestapo utövar gentemot norska patrioter. Ännu mycket svårare detaljer ända, som här publiceras, ha under den senaste tiden blivit till fullo klarlagda och bestyrkta men kunna av nyss anförda skäl icke offentliggöras. Vi återgiva här nedan vad några av vittnena berättat. Se också dagens ledande artikel!

FÖRSTA VITNET.

"I fängelset träffade jag en man

Den 12 mars 1942 publicerade Vestmanlands läns tidning en artikel med vittnesmål om misshandel i Gestapos läger i Norge. Bildkälla: Arkivet VLM.

hade satt mig på den stol utan ryggstöd, som anvisats mig, tillfrågades jag om olika saker men svarade nekande. Den ene gestapoofficieren drog då fram ett tillhygge av järn, överdraget med gummi och med det vif-

uppkastningar och krampanfall. — — — — fick ingen läkarbehandling, utan fick stanna i sin cell ända tills han kom sig någorlunda efter en fjorton dagars tid. Han fick heller ingen medicin.

Vid flera tillfällen såg jag att fångar drogos ut ur cellerna, blevo slagna i ansiktet och knuffade in igen. Jag kunde icke upptäcka, att det låg någon bestämd avsikt i dessa handlingar utan endast att de voro utslag av sadism."

ANDRA VITNET.

"En dag sedan jag blivit frigiven, träffade jag en man, som berättade om två fall av misshandel. — — Han hade varit underkastad ett längre förhör på Victoria Terrasse och hade då blivit slagen både i ansiktet och på kroppen. Därefter hade man kastat honom på golvet. En polisman satte sig på honom. Två andra togo och vredo var och en av hans tår nästan av eller tills de nästan bräcktes, och därefter gjorde de likadant med fotlederna. Sedan togo de finger efter finger och till slut handlederna. — — — — måste efteråt hjälpa — — — — att äta och ännu flera veckor senare kunde han icke hålla i ett tvättfat eller gå stadigt.

Det andra fallet gällde en ung man vid namn — — — —. Han hade slagits omkull och sparkats i underlivet under förhör på Victoria Terrasse. Han hade antagligen fått ett revben brutet men fick icke söka läkare. — — — —, som satt i fängelset, trodde också, efter att ha sett honom, att

TREDJE VITNET.

"En natt fick jag av vakten order att stiga upp och klä på mig och gå till vaktrummet. När jag kom ned låg en man på en soffa utanför i gången. Han var medvetlös och

att hindra mig att komma upp igen. Jag svimmade, men blev återkallad till medvetande genom att de tömde en vattenkaraff över mig. Så fortsatte de att slå mig. Jag förlorade medvetandet igen. Då jag vaknade hade en annan fånge förts in i rummet för att övervara tortyren. Jag låg då på rygg, medan en av männen slog mig och hoppade på mig, en annan vred mina ben och en tredje slog mitt huvud i golvet. Hela tiden ropade de: 'Säg sanningen, ditt engelskvänliga svin.' Jag svimmade igen och undgick därigenom den ytterligare tortyr, som man gjorde förberedelser för.'

— — — — låg fullständigt hjälplös i cellen den första veckan efter förhöret. Han berättade, att den ene av gestapomännen hade ett djävulskt uttryck i ansiktet och dräglade och gav intryck av att han kände en särskild tillfredsställelse och glädje i att uppträda på detta sätt."

FJÄRDE VITNET.

"Jag såg — — — — då han kom från ett förhör på Victoria Terrasse. Han var illa tilltygad i ansiktet. Den ena kinden var fullständigt uppsvullen och jag tror att käkbenet var bräckt. Han läppar voro också svullna, spruckna och blåa och det ena ögat var blått. Han blödde i munnen. Han berättade mig, att han blivit slagen under förhöret tills han segnat ned och därefter blivit sparkad. Han hade blött mycket och själv måst torka upp blodet"

FEMTE VITNET.

"Just innan jag reste från Oslo i — — — — månad fick jag från två helt skilda källor en skildring av behandlingen av — — — — i fängelset i Möllergaten 19 och under förhören med honom. Bägge skil 33 garna äro överensstämmande. Ja, jag icke för närvarande uppge namnen på de

↑ Albert och Sofia Wetter med barn och barnbarn. Fotot är taget 1914 utanför Vetterstorp. Den förste som bodde i torpet var Alberts farfar Anders, ryttarsoldat, bonde och gårdssmed. 1822 kom han med fru Maria till Garp Råby. Foto: Arkivet VLM.

→ Elever i Hamreskolan Västerås 1964. Foto: Åke V Larsson Västerås stadsarkiv

Skolad till demokrati

Av Irma Sohlman

Demokrati är ett gammalt ord som jag förknippar med rösträtt och läskunnighet. Hur är det då med demokratin i min stadsdel, Råby i Västerås?

NÄR HYRESHUSEN I VETTERSLUND och Råby byggdes på 1950- och 60-talen fanns det sedan länge bondgårdar, torp, statarbostäder och ett stort sommarställe, Fredriksberg, på platsen. År 1291 fanns där två gårdar, Råby och Kumla, de nämns i ett testamente från tiden. Namnen levde vidare som Garp Råby och Stenkumla. Från reformationen och fram till 1950-talet var kyrkan och staten ägare till marken.

PÅ 1840-TALET STARTADE DEN första skolan, hemma hos smeden på Garp Råby, Anders Vetter. Han bodde i ett eget torp och hade en sonhustru, Brita, som kunde läsa och skriva. Hon blev den första lärarinnan. Kyrkan ägde marken och prästen måste ha utsett henne till lärare. Han var en modig man för Brita var född utom äktenskapet men var trots det ingift i den betrodda Vetter-släkten. Förebilden för Brita och hennes lärarkollegor på den tiden måste ha varit prästen i sin predikstol. I kyrkan bedrevs katederundervisning. Alla var vända mot en enda talare. Det var inte tal om demokrati i den lärsituationen.

HUR KUNDE BRITA MED sin bakgrund och sina egna nio barn klara av att ta hand om alla elever? Barnens föräldrar var antingen fattiga backstugusittare, statare, torpare eller välbeställda bönder. Trots de stora sociala skillnaderna skulle alla gå i samma skola för att lära sig läsa. Jag vill tro att Brita tog fasta på sjuåringarnas känsla för rättvisa. I den åldern vill barn ha kamrater och vänner. Det är vuxenvärlden som står för rangordningen, inte barnen.

DET FINNS MÅNGA EXEMPEL på skolans betydelse för demokratin. På 1950-talet blev en av sönerna på Råby gård övertalad att söka till läroverket efter folkskolan. Grannarna beklagade det, han behövdes ju på gården. Lärarinnan var envis, pojken försvann till Stockholm och blev jurist och domare. Var det en förlust eller en

vinst för samhället? Ett steg på den långa vägen till demokrati tycker vi idag.

PÅ RÅBY IDAG, ÅR 2020, sliter lärarna som på Britas tid. De vuxnas klasskillnader påverkar barnen starkare än förr. Numera slipper vi organisera en skola med predikningar från överheten i predikstol eller kateder. Vi kan bygga på kunskap om relationer och grupprocesser. Det finns exempel på rektorsområden där alla elever går ut nionde klass med fullständiga betyg. Läraren placerar barnen i små grupper från första dagen. Fem eller sex elever, så olika som möjligt, sitter vända mot varandra. Två eller tre likadana grupper sitter i samma klassrum. Lärarens roll blir delvis en annan: Att lyssna på barnens samtal med varandra. Då skapas demokrati i praktiken.

I STADSDELEN RÅBY IDAG är nästan alla föräldrar nysvenskar – analfabeter eller högutbildade – men eleverna har samma medfödda känsla för rättvisa och ansvar som alla andra barn. Den känslan behöver förstärkning i skolan. De behöver få bekräftelse på att de inte ska bli uteslutna från kamratkretsen.

I EN LITEN DEMOKRATISK grupp kan varje elev bli sedd och hörd. I en flock på tjugo barn kan rangordningen från vuxenvärlden ta över och bli till mobbing eller ännu värre, kriminalitet.

 DET FINNS MER

LÄSTIPS:

Sernhede, Ove; León Rosales, René och Söderman, Johan.

"När betongen rätar sin rygg" : Ortenrörelsen och

folkbildningens renässans. Göteborg 2019

Wingård, Britta (red.). Relationer och grupp-processer – viktigast i skolan. Kungshamn 2019

Medborgardeltagande i kommunal planering

Av Eric Båve

Framtiden är alltid möjlig att möta med demokratiska beslut! Den kommunala planeringen omfattar många olika typer av planer och program. Vi väljer våra politiker för att fatta beslut om dessa planer, men det finns också möjligheter att påverka mellan valen. Dessa tillfällen brukar kallas planutställning, samråd och medborgardialog.

NORBERGS KOMMUN GICK BETYDLIGT längre än att bara bjuda in medborgare till en utställning eller samråd. År 1980 drabbades kommunen av ett dystert nedläggningsbeslut. ASEA-koncernen skulle lägga ner Spännarhyttan med 271 anställda. Då utvecklade kommunstyrelsen en modell tillsammans med länsstyrelsen och företrädare för ASEA-koncernen. De finansierade inledningen av en förändringsprocess som skulle generera många projekt och arbetstillfällen.

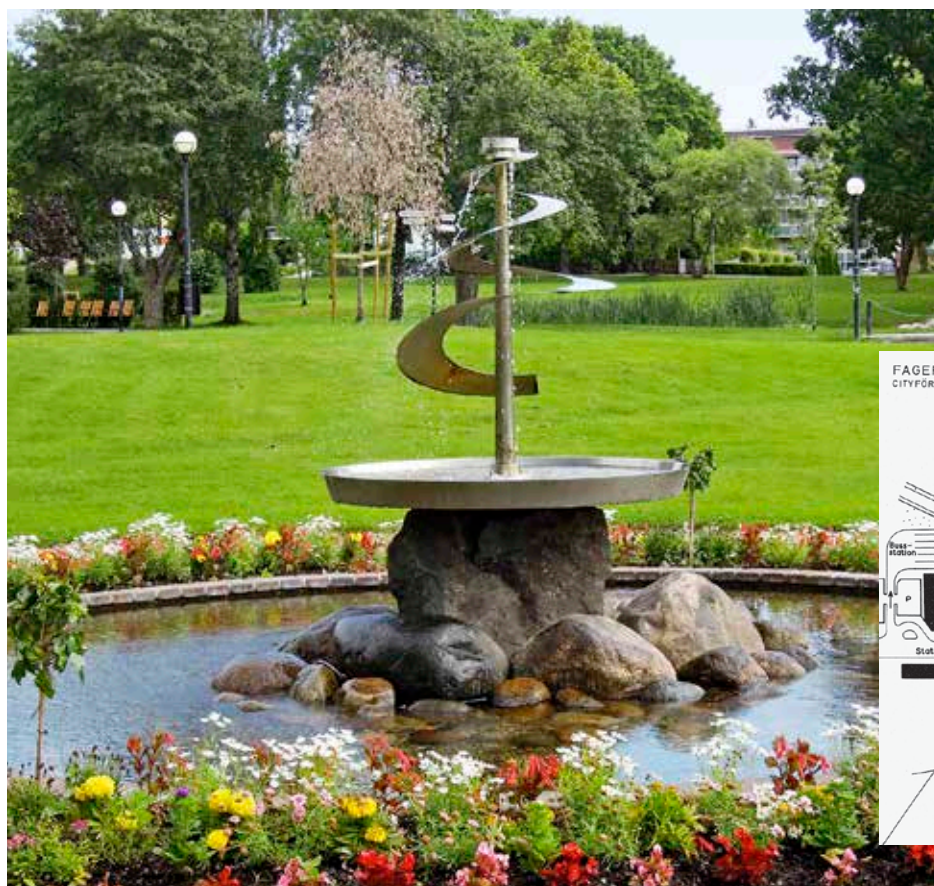
NORBERGSBORNNA BJÖDS IN TILL ett offentligt möte den 20 maj 1981. Drygt 200 kom och erbjöds delta i någon av de 14 arbetsgrupper som presenterades. Den så kallade Norbergsmodellen (Ludvigsson, 1983) väckte framtidstro och ur arbetsgrupperna kom både företagsbildningar, föreningar och Norbergs ungdoms företagarfond. Förslagen kom också att ingå i traditionella kommunala planer. Som exempel kan nämnas lokaler för de nybildade företagen. Ett industrihotell planerades och byggdes. Intresserade medborgare kunde komma in i ett tidigt

skede i planeringsprocessen. Några fick både medinflytande och jobb.

HENNING BASK, MED ERFARENHET som tjänsteman i flera kommuner och förtroendevald revisor i Norbergs kommun, skriver i sin universitetsuppsats (Bask, 1992): ”Politikernas roll – med undantag för några hel- eller deltidsanställda – inskränks till att sitta med som gisslan vid nämnds- och fullmäktigesammanträdena och skänka legitimitetens täckmantel åt förvaltningen. Politikerrollen måste bli helt annorlunda annars behövs den inte”.

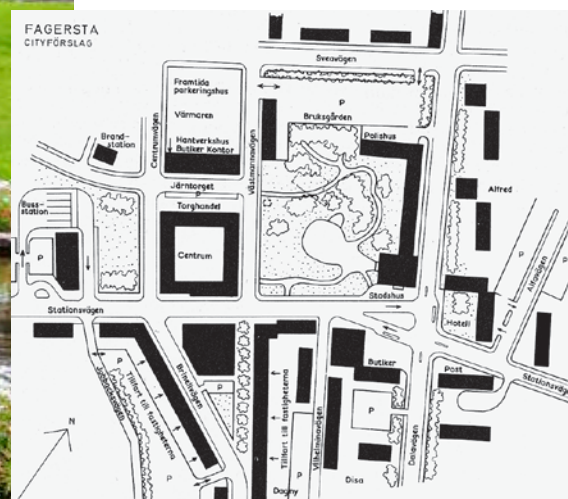
FÖR EN MEDBORGARE ELLER en förtroendevald, en så kallad fritidspolitiker, som ger sig i kast med framtidsfrågor så handlar det ofta om att kunna ta tillfället i akt för att påverka. Genom planer och program blir det fler tillfällen att påverka.

GRANNKOMMUNEN FAGERSTA VALDE EN annan strategi när Fagersta bruk AB sålde ut sina anläggningar och

← Fontän i rostfritt stål placerad i Vilhelminaparken, Fagersta. Fontänen är tillverkad av Einar Eriksson. Framtagen på Fagersta bruks plåtslageriavdelning för Stockholmsutställningen 1930. Foto: Dependability, Wikimedia Commons.

↓ Nya Fagersta city i förslaget till Generalplan för Fagersta år 1959. Reproduktion ur boken om Uno Åhrén av E Rudberg.

hundratals anställda sades upp. Kommunledningen skapade mötesplatser och inom politiken slöts breda uppgörelser mellan partierna. Från en ledarstil som hade likheter med brukstiden med en stark man så förändrades ledarskapet till ett inkluderande med många medledare.

FÖRSLAGEN OM UTVECKLING AV Fagersta centrum gav upphov till en debatt om Vilhelminaparken. Skulle den krympa så att ett nytt stadshus och en polisstation också fick plats där? Det föreslog den välrenommerade arkitekten Uno Åhrén i en generalplan med cityförslag för Fagersta 1959. Men i kommunfullmäktige var det flera som var tveksamma, tiden gick och jobb försvann. Befolkningen minskade och hyreshus blev tomma. En provisorisk lösning kom till stånd med kansli och socialförvaltning i två flerbostadshus. Den slutliga lösningen blev Fagersta bruks huvudbyggnad som i år blir Fagersta kommuns stadshus. Vilhelminaparken finns kvar i hela sin prakt.

■ DET FINNS MER

KÄLLOR:

Otryckta

Båve, Eric. Stationssamhällen. 2021

Bask, Henning. Norbergsvisionen och Nya Norberg 92.

Umeå universitet 1992

Protokoll från Fagersta och Norbergs kommunarkiv

Tryckta

Ludvigsson, Arne. Norbergsmodellen - lokal mobilisering mot arbetslöshet. Stockholm 1983.

Rapporten finns att ladda ner på

<https://docplayer.se/48290552-Norbergsmodellenlokal-mobilisering-mot-arbetsloshet.html>

Rudberg, Eva. Uno Åhrén: en föregångsman inom 1900-talets arkitektur och samhällsplanering. Stockholm 1981

Vad gör valnämnden?

Av Bengt Wallén

Enligt vallagen är det i Sverige obligatoriskt för varje kommun att ha en valnämnd. Valnämnden har ett av de viktigaste uppdragen i ett demokratiskt samhälle – att genomföra val. Den förtroendevalde, som har tilldelats en plats i den kommunala valnämnden, har därmed fått en meningsfull och viktig uppgift.

DEN KOMMUNALA VALNÄMNDEN ÄR vald av kommunfullmäktige, som även utser ordförande och vice ordförande. Valnämnden utgör en lokal valmyndighet, vilket innebär att den ansvarar för planering och genomförande av ett rättssäkert val till Europaparlamentet, riksdagen samt till region- och kommunfullmäktige. Valnämnden svarar också för genomförandet av nationella och kommunala folkomröstningar.

DET INNEBÄR ATT VALNÄMNDEN utser och utbildar röstmottagare och ser till att det finns vallokaler och lokaler för förtidsröstning samt ser till att allt material finns på plats då röstningen skall genomföras. Valnämnden svarar också för den preliminära rösträkningen på valkvällen och senare på onsdagen efter valet.

TILL SIN HJÄLP HAR valnämnden i Västerås ett valkansli med organisatorisk placering på stadsledningskontoret. Valkansliet håller i den praktiska planeringen samt kallelser och protokoll avseende valnämnden.

ORDINARIE VAL TILL RIKSDAG, kommun och region hålls var fjärde år, andra söndagen i september, och val till

Europaparlamentet hålls var femte år. Folkomröstningar kan i princip hållas när som helst när ett sådant beslut fattas. Dock ska val enligt vallagen hållas på en söndag. Sedan 2011 gäller nya bestämmelser för folkiniciativ om folkomröstningar i kommuner. Förändringarna innebär att fler måste stödja ett folkiniciativ och att kraven på initiativet preciseras: minst tio procent av de röstberättigade i en kommun ska stå bakom förslaget om folkomröstning, tidsramen för att samla in de nödvändiga namnunderskrifterna är högst sex månader och initiativet ska handla om sådant som fullmäktige kan besluta om. Samtidigt blir det svårare för fullmäktige att avvisa ett folkiniciativ. För detta krävs att två tredjedelar av ledamöterna säger nej till att genomföra en folkomröstning. Kommunala folkomröstningar är alltid rådgivande.

Folkinitiativ för en folkomröstning om Västerås flygplats framtid.

Under våren 2020 meddelade de tre partierna, Socialdemokraterna, Liberalerna och Miljöpartiet, ur den styrande majoriteten i Västerås att man ville avveckla verksamheten som bedrivs av flygplatsbolaget Nya Västerås Flygplats AB.

STOCKHOLM VÄSTERÅS FLYGPLATS

En folkomröstning kommer att ge de styrande råd om ifall Västerås flygplats ska få bli kvar.
Foto: Bengt Wallén

ETT FOLKINITIATIV FÖR FLYGPLATSENS

bevarande startades och en namninsamling kom snabbt igång. Frågan för folkinitiativet gällde ja eller nej till att Västerås flygplats ska finnas kvar. Efter sex månaders namninsamling hade de fått ihop 15 395 godkända namnunderskrifter. Eftersom det är mer än tio procent av de kommunalt röstberättigade i Västerås så kom frågan att behandlas av kommunfullmäktige.

I DECEMBER 2020 BESLUTADE kommunfullmäktige att en folkomröstning ska äga rum söndagen den 21 mars – den första folkomröstningen i Västerås! Man kom också överens om hur valsedelns ska utformas. Frågan på valsedelns kommer att vara: *Vill du att Västerås stad avvecklar verksamheten som bedrivs i flygplatsbolaget?* Alternativen är: *Ja* eller *Nej*.

Kommunal folkomröstning

Folkomröstning i Västerås

Vill du att Västerås stad
avvecklar verksamheten
som bedrivs i flygplatsbolaget?

Ja Nej

RÖSTRÄTT IDAG

Väljare i Västmanland berättar

Vi bad några av länets ungdomar dela med sig av sina tankar kring att rösta eller inte ha möjlighet att rösta i nästa val till riksdag, region och kommun.

Rösträtt

Som det ser ut nu så har jag inte rösträtt än. Enkelt sagt så känns det inte bra. Jag är straffmyndig, men jag har inte någon möjlighet att påverka de lagarna jag kan dömas efter. Det känns orättvist och rent ut sagt odemokratiskt. Jag lever i detta samhälle, jag går i skolan, jag jobbar och ändå får jag inte påverka samhället runt mig genom att rösta.

Ålder måste sluta dras ihop med politisk pålästhet och så kallad mognad. Det finns nämligen ingenting som garanterar att en 18-åring skulle vara mer politiskt påläst än en 16-åring. Vi lär oss om politik och partipolitik redan i grundskolan och sedan även på gymnasiet. Borde vi inte se det som en positiv sak att den kunskapen är färsk?

Sedan finns det sätt att komma runt att inte få rösta men ändå kunna påverka. Ett av dessa sätt är ungdomsförbund. Jag själv har varit aktiv i ungdomsförbund sedan jag var 13 år och har nu varit regionalt språkrör i två år.

Någonting jag vet att jag kommer göra är att rösta när jag får rösträtt. Det känns viktigt för mig att få vara med och bestämma hur omvärlden kring mig styrs, både på nationell, regional och lokal nivå. I en demokrati så känns det för mig som en skyldighet att faktiskt ta ansvaret och rösta.

Henry Ash, 17 år, Hallstahammar

Ett hav fullt av existentiella frågor utan tydliga svar

Demokrati är en självklarhet för oss i vårt samhälle, jag har alltid vetat att jag kommer få möjligheten att rösta i våra val men nu när jag äntligen har fyllt 18 år börjar jag förstå ansvaret min röst bär.

Jag skulle ljuga om jag skrev att skolan inte har förberett mig inför valen, i flera årskurser har jag fått i uppgift att arbeta med valen som låg framför mig men då det kändes så avlägset, och nu är mitt första val endast runt hörnet.

Jag ansvarar inte bara för mig själv utan även för mina medmänniskor och hur jag vill att vårt samhälle ska se ut i helhet. Det är ett ansvar jag är tacksam för men som delvis gör mig vilsen. Har svensk politik alltid varit så här grått? Det är som att dyka med huvudet först in i ett hav fullt av existentiella frågor utan tydliga svar.

För mig kan det ibland kännas överväldigande att veta att jag snart ska lägga min röst för första gången, men framför allt känner jag mig viktig. Jag får denna möjlighet att påverka och förbättra min omgivning och på något sätt upplever jag att det gör mig till en större del av samhället, att jag är en av alla dessa pelare som samhället grundas på. Därför vill jag vara så säker som möjligt att jag lägger min röst rätt, för hur skulle samhället se ut om vi struntade i våra möjligheter att göra Sverige till en bättre plats?

Annica Arevadze, 18 år, Västerås

"Alla borde rösta, även om man kanske bara röstar blankt, ska man rösta."

Eden Allalouf

"Jag vill kunna se mina barnbarn i ögonen och säga att vi gjorde allt vi kunde för att stoppa klimatförändringarna."

Sebastian Nisén

Det gör mig helt ärligt lite nervös

2022 blir första gången jag kommer att få rösta i valet. Det känns som ett stort ansvar och det gör mig helt ärligt lite nervös. Vad ska man rösta på? Vad ska man tänka på när man ska rösta? Vad är viktigt för mig? Vad kan påverka mig och människorna runt omkring mig?

Detta är frågor som jag börjar tänka på när jag funderar på vad jag skulle rösta om någon sa åt mig att jag skulle rösta idag. Jag måste rösta på något som är medmänskligt då jag tycker att invandringen är en viktig fråga då jag själv har en förälder från ett annat land. Jag vill ha någon i makten som värdesätter klimatfrågor och vad som händer runt om i världen i frågan om klimatförändring. Ett parti som jag känner kan göra Sverige så bra som möjligt så att nästa generation får möjligheten att ha det lika bra som vi har haft det. Ett parti som ger människor som inte är från Sverige en andra chans i livet och inte ger ut falska förhoppningar. Jag är inte påläst om partierna vilket självklart är någonting som kommer förändras tills att jag ska rösta.

Jag anser att det är en skyldighet att gå och rösta för att upprätthålla demokratin i Sverige. Dessutom anser jag att om man inte röstar och resultatet inte blir som man vill så har man inget att säga till om. Alla borde rösta, även om man kanske bara röstar blankt, ska man rösta.

Eden Allalouf, 17 år, Västerås

Lägg din röst, gör dig hörd.

Att få vara med och påverka i vilken riktning landet man bor i ska gå, är oerhört stort och det är någonting som jag väntat på länge. Förmånen att få rösta är inte självklar för alla.

Människor i diktatoriska länder förtrycks och diskrimineras av regimen, och har ingen chans att förändra tillvaron. Demokratin är inte självklar, vi får aldrig ta den för givet. Med fel person, på fel plats kan allt förfalla på ett ögonblick. Vi förstagångsväljare har en unik chans att påverka vilka frågor som ska stå på dagordningen. För mig handlar det om bostäder, utbildning, jobb och klimatet. Detta är frågor som politikerna måste diskutera. Alla unga vill ta steget ut i vuxenvärlden. Plugga, skaffa sig en bostad med en rimlig hyra och sedan komma ut till en trygg arbetsmarknad ända fram till pension. 2090 är jag 88 år gammal. Jag vill kunna se mina barnbarn i ögonen och säga att vi gjorde allt vi kunde för att stoppa klimatförändringarna. Alla dessa frågor är viktiga för Sverige, och för mig som ung förstagångsväljare. Detta är varför jag kommer att rösta i valet.

Det är många som funderar kring om ens röst spelar roll. I USA-valet år 2000 skiljde det bara 538 röster mellan de två kandidaterna. Nu är det amerikanska och svenska valsystemen olika, men poängen är att om du inte röstar, är det någon annan som tar din plats. Så visst påverkar din röst. Lägg din röst, gör dig hörd.

Sebastian Nisén, 18 år, Västerås

Valaffisch från år 1948.
Foto: Kungliga biblioteket

Valaffisch från år 1934. Foto: Kungliga biblioteket

**ads-
ktigevalet**

Arboga

lagen den 16 Septemb

m., 1-5 e. m. och 7-9 e. m.

gäller det
skyldighet och rättighet, genom vilken Ni är i tillfälle att göra Edra önskingar beträffande skattens skötsel under de kommande fyra åren förda.

gäller det
Ni äro ägnade att begästriskt, med sakkunskap, intresse och kraft arbeta för vår samhälles bästa och dessa lönevärdens bästa.

gäller det
Efter den gångna fyraårsperiodens stora men ofrånkomliga utgifter för förvärdning, kraft, sjukvård och skola, nu måste komma en period av strängaste sparsamhet för att undvika att nödbringa den höga utsvärningen.

gäller det
Ni äro övertygade om, bäst för samhällets bästa, att Ni vilja arbeta i dessa syften.

gäller det att röst
Ni äro övertygade om, bäst för samhällets bästa, att Ni vilja arbeta i dessa syften.

och Sparsamhetsvännen

**frimodig
rakvuxen ungdom**

**KRÄVES I
SAMHÄLLSARBETET**

Rösta med

FOLKPARTIET

Valaffisch från år 1942.
Foto: Kungliga biblioteket

"Efter att ha väntat i 18 år och nu äntligen kunna tycka till om vilka som ska sitta i regeringen."

Ulrika Olsson

"... alla de kvinnor och män som har vikt och offrat sina liv i kampen för allas rätt till en röst."

Cornelia Vadlin

Kommer min röst spela någon roll?

När jag får rösta för första gången i valet 2022 har det gått runt 100 år sedan kvinnor fick rösta för första gången. Det är en tanke som slagit mig många gånger. Tanken att för lite mer än 100 år sedan var det inte en självklarhet att kvinnor skulle ha rösträtt. Vad jag ser som en självklarhet idag, att ha rätten att rösta, inte alltid har funnits och fortfarande inte är en självklarhet för alla runt om i världen.

Därför är känslan att äntligen få vara med och rösta i nästa val så spännande. Efter att ha väntat i 18 år och nu äntligen kunna tycka till om vilka som ska sitta i regeringen. Samtidigt går tankarna kring hur jag ska rösta. För även om jag håller med vissa politiker och partier så finns fortfarande ett tvivel. Kommer de hålla vad de lovar, kan jag lita på dem? Kommer jag välja rätt? Kan man ens välja rätt? Vad är min åsikt i olika frågor? Och vilka partier stämmer till majoriteten överens med mina egna åsikter?

Samtidigt tänker jag på hur min röst kommer att påverka. Kommer min röst spela någon roll? Hur avgörande är den? Fast om alla skulle tänka på det sättet skulle demokratin påverkas. Vilket då gör att allas röster har en stor påverkan på resultatet. Vilket gör det så viktigt att rösta.

Det är många frågor och tankar som cirkulerar hos mig som förstagångsväljare. För vissa är valet självklart, andra är mer osäkra.

Ulrika Olsson, 18 år, Ängelsberg

Jag vill tro att jag kan bidra till förändring

Ibland känns det kanske som att din röst inte har någon betydelse. Du tänker "vad spelar det för roll vad jag tycker, tänker och gör i ett hav av människor?". Jag vet att jag känner så ibland. Men trots den känslan vet jag innerst inne att min röst betyder något och att den gör skillnad. Eller ja, det är iallafall vad jag vill tro, att jag kan bidra till förändring.

Att för första gången få möjlighet att rösta i riksdags-, region- och kommunalval hösten 2022 känns för mig stort och viktigt. Jag ser det som en rättighet men även som en skyldighet. Som medborgare i min kommun, region och Sverige i stort så har jag en chans och en rätt till att vara med och bestämma vilka jag vill se styra.

Jag vet att många människor i Sverige och andra länder i världen inte bryr sig speciellt mycket om att rösta i politiska val, kanske tänker de ibland precis som jag att just deras röst inte har någon betydelse. Men vad händer om hundratals, tusentals och miljontals människor tror att deras röst inte spelar någon roll?

Jag tänker på rösträttens historia, på alla de kvinnor och män som har vikt och offrat sina liv i kampen för allas rätt till en röst. Jag tänker på det och känner att jag har ett ansvar gentemot alla dessa människor. Jag kommer aldrig ta min röst för given, jag kommer använda den.

Cornelia Vadlin, 19 år, Skultuna

Demonstrationståg i Arboga i början av 1970-talet. Protesterna riktar sig mot planerade rivningar bland annat av en kvarnbyggnad. Okänd fotograf, Arboga Museum.

Det är min tur att göra det nu

Det talas ofta om vilken självklar rättighet det är för människor att ha rösträtt. Men något som verkligen slagit mig när valet närmar sig är att för oss, som tar demokratin för givet, är att det egentligen är en skyldighet att ta sitt ansvar och rösta. Det kommande valet är viktigt då världen är i ett stadium av förändring. Vi befinner oss i en pandemi, klimatförändringarna är en realitet och de ledande världsmakterna är snart i konflikt med varandra.

Jag kommer rösta i mitt allra första val snart och det äger rum nästan exakt 100 år efter att kvinnorna i Sverige fick vara med och rösta för första gången. Just den omständigheten kan jag inte riktigt släppa. Inte bara är det min skyldighet att rösta därför att jag vill vara en del av ett fungerande samhälle och det enda sättet att göra det är att vara skillnaden jag vill se i världen. Utan också för att det är min tur att göra det nu. Stafettpinnen har kommit till mig. Jag får rösta därför att någon annan långt innan mig inte fick det, men bestämde sig för att kämpa för den rättigheten. Det vore rent oförskämt av mig att inte ta mitt ansvar att gå till min vallokal och lägga en röst.

Fidelie Jillebo, 18 år, Västerås

Hyllning till yttrandefriheten

Av Gunnar Sandström

Yttrandefriheten är en färskvara som tillverkas var dag i stunden. Det räcker inte med de vackert formulerade orden i grundlagen. Vi behöver leva i ordens anda, luft och väderkorn. Känna in hur det blir när paragraferna träffar Signe på jobbet eller Sture när han går över torget en lördag.

Yttrandefriheten måste få vara skitig, ful, skrämmande, äcklig, långsökt och elak. Skulle den gå över gränsen ibland, tar kanske granskningsnämnden, pressens ombudsman, eller en domstol den i örat. Ramarna för verksamheten måste vara vida lika öppna som ett stycke av Beckett eller Pinter.

Yttrandefriheten är inte en produkt på en marknad. Den står över all köp och sälj eller kapitalisering. Den är en rikedom som finns i våra hjärtan. Den är livsluften som bär fram litteraturen, teatern och konsten.

Yttrandefriheten föddes i ett antikt Grekland, levde vidare på de isländska tingen för att sedan landa i vår svenska mylla. Utan yttrandefrihet inget liv.

"Det vore rent oförskämt av mig att inte ta mitt ansvar att gå till min vallokal och lägga en röst."

Fidelie Jillebo

Unik?

Intervju med Murtada Al Turfi

Av Gunnar Sandström

Murtada Al Turfi. Foto: Yonis Bile

Kan du berätta något kort om dig själv?

Jag kommer från Irak och flydde tillsammans med min familj till Jemen när jag bara var fyrtio dagar gammal. När jag var tio år kom vi till Sverige och Västerås. Jag har fyllt nitton år och jobbar som konsult i Ungdomsdialog på Rudbeckianska gymnasiet i Västerås. Jag är mycket engagerad i samhällsfrågor och tycker om demokratin.

Vad betyder ordet demokrati för dig?

Folkstyre, ett samhälle där alla kan påverka och ett rättvist samhälle.

Vad var det som gjorde att du hakade på det här med UNIK-projektet?

Jag hörde till den desillusionerade gruppen. Fick höra talas om en konferens, där Erik Amnå skulle föreläsa. Först var jag inte alls intresserad, men sedan anmälde jag mig. När jag kom till konferensen så undrade jag vilka som var där. Och då sa man att det var politiker. Men var är alla säkerhetsvakter undrade jag då. Amnå började föreläsa och jag tyckte det var mycket intressant. Han förklarade varför så få ungdomar var engagerade i samhällsfrågor. På det här sättet kom jag med i projektet.

Vad har UNIK-projektet betytt för dig?

Jag har fått en annan bild av politiken. Min pappa sa att jag inte skulle prata om politik och religion. Och så sa han lite skämtsamt att skillnaden mellan en tjuv och en politiker är slipsen. Så jag har lovat min far att inte bära slips, säger Murtada och skrattar. Samhällsfrågorna har blivit mer intressanta genom UNIK. Vi jobbar åt båda hållen, kontakt med politikerna och kontakt med ungdomarna.

Vad gör en ungdomskonsult?

Vi rekryterar ungdomar till UNIK. Deltar på mässor. Vi ordnar workshops kring olika teman, föreläser. Meningen är ju att vi ska öka ungdomars delaktighet i samhällsfrågor.

Kan du ge några exempel på teman ni har jobbat med i UNIK?

Vi har tagit upp bostadsfrågan med politikerna och de blev förvånade över att vi kunde tänka oss att inte bo centralt och att det kan räcka med en etta. Vi har pratat om skolan och då bjudit in politiker från grundskolenämnden. De som beslutar om skolan behöver ju veta vad som är viktigt för oss. Vi har tagit upp hur en hängplats vid Lögarängen kan se ut, ett ställe där ungdomar kan träffas och även Me too.

Vilka hot ser du mot demokratin idag?

Samhället har blivit allt mer polariserat. Det är inte bra. Om det vid val blir för stora majoriteter kan det leda till

maktmissbruk. Majoriteten kan förtrycka minoriteten. Inte bra. Det bästa är om det finns en balans.

På vilket sätt kan den pågående Coronaepidemin eventuellt hota demokratin?

Det verkar som om de som regerar gynnas politiskt under pandemin, men vet du vad som är häftigt med Sverige? Jo det är att man lyssnar på forskarna och myndigheterna. Det finns en risk för demokratin i ett samhälle om det inte finns kunskap. I Sverige har man låtit forskare leda arbetet med coronan. Det är bra.

UNIK – Ungt Nutida Inflytande i Kommunen

UNIK startade som ett projekt i Västerås stad 2016. Projektet inspirerades av forskaren Erik Amnå och hans indelning av ungdomar i fyra politiska engagemangsgrupper. Grupperna har han gett olika färger: politiskt aktiv (vit färg), stand-by (grön), desillusionerad (blå) och oengagerad (rosa). Projektet är idag permanentat i Västerås.

De politiskt aktiva ungdomarna är väldigt få, endast sex procent, därför har Västerås stad valt att försöka få med ungdomar som inte brukar komma till tals. Idag är cirka 500 personer med i Västerås ungdomspanel. Fördelningen mellan könen är tämligen jämn.

Verksamheten drivs av ungdomskonsulter som är anställda genom Ungdomsdialog, som sorterar under Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen. Samordnare är Maria Reisten. Ungdomar som anmäler sig till projektet bjuds in via sms. Inom projektet arrangeras olika workshops där ungdomskonsulterna agerar värdar och håller i samtalen.

Ett av målen för UNIK är att öka elevernas engagemang i samhället.

■ DET FINNS MER

WEBBTIPS:
www.ungdomsdialog.com

Ett fantastiskt förtroende

Av Lena Engström Englin

Det som en gång började i SSU, har resulterat i 38 år som kommunalråd och 35 år som kommunstyrelsens ordförande i Köping.

ELIZABETH SALOMONSSON LÄMNAR ETT långt yrkesliv bakom sig och har ända sedan barnsben varit intresserad av vad som händer i samhället och runt omkring. –Vi hade mycket diskussioner i skolan, säger Elizabeth och jag bestämde mig för att lära mig mer genom att bli medlem i SSU. På frågan om vad en person med så lång erfarenhet tänker om politiken i framtiden och om återväxten av unga politiker svarar Elizabeth:

–Jag är bekymrad. När jag växte upp var det naturligt att det var via de politiska partierna man kunde vara med och påverka och göra det tillsammans med andra. Nu har det blivit mycket enskilda intressen. Lite som att den som ropar högst kan driva igenom saker utan att behöva se till helheten. Det är en stor uppgift för partierna och deras ungdomsförbund att jobba för att öka intresset och att visa på det engagemang och den gemenskap som finns

i organisationen. Jag tror att föreningslivet i stort har ett jobb att göra för att få fler medlemmar och de som också vill vara aktiva. Jag förstår att människor kan dra sig för att engagera sig när de ser hur utsatta en del politiker blir i media av olika slag.

ELIZABETH HAR OCKSÅ RÅKAT ut för hat och hot. På 1980- och 90-talen var det i form av telefonsamtal, anonyma brev och sönderskurna bildäck. Idag kan påhopp, skrivelser och trista kommentarer förekomma i såväl ”gammelmedia” som i sociala media. Nackdelen kan vara att vissa tror att en person har mer makt än den egentligen har. Det finns ändå något som betyder mer än elaka kommentarer och det är alla de människor som Elizabeth möter öga mot öga, som är positiva, tackar och visar sin uppskattning. Stödet från nära och kära betyder förstås också mycket.

Elizabeth Salomonsson. Foto: Privat

ELIZABETH FICK SITT STORA intresse för politik som liten. Det diskuterades hemma, och i skolan upplevde hon hur barn behandlades olika utifrån vilka de var eller vilket efternamn de hade. Rättvisefrågor och att ge människor goda förutsättningar är viktiga frågor för Elizabeth. Förskolan och annat som ger barn och unga en trygg, bra start i livet är också hjärtefrågor. –För mig är välfärd mer än skola, vård och omsorg, fortsätter Elizabeth. Det är viktigt att hela samhället fungerar, med arbete, bostäder, infrastruktur, tillgång till vatten, värme och en god miljö.

EFTER EN LÅNG KARRIÄR finns förstås en hel del att vara stolt över. –Jag är stolt över Köpings kommun, säger Elizabeth, att vi lyckats ta oss igenom flera kriser och svåra tider utan hjälp utifrån. Att kommunens ekonomi är så stabil att det finns möjlighet att satsa på den välfärd som kommunens invånare har behov av och även på andra

önskemål. Näringslivet som har drabbats hårt flera gånger men alltid lyckats återhämta sig och satsa på framtiden är också något att vara stolt över. Det är ett fantastiskt förtroende jag fått av väljare och partikamrater och jag är väldigt ödmjuk och tacksam inför det.

EN SISTA FUNDERING, VAD ska den som ger sig in i politiken tänka på? För den som har ett stort intresse av samhällsutveckling och får möjlighet att vara med och driva den, så finns ju motivationen redan, svarar Elizabeth. Sedan gäller det att inse att det inte alltid går att få precis som man vill. Det gäller att vara beredd på att kompromissa, att ge och ta och bjuda på sig själv. Det är viktigt att ha stöd omkring sig, både hemifrån, från partikamrater och att känna stöd bland invånarna. Viktigast är ändå att inte försöka efterlikna någon annan, utan att vara den du är.

På demokrativandring genom Arboga

Text och foto: Bruno Kaufmann

Bruno Kaufmann har under somrarna sedan 1990-talet bott i en stuga vid Arbogån vid Rölfors bruk. År 2017 blev han helårsarbogabo genom att tillsammans med sin familj flytta in i gamla Sparbankshuset vid Järntorget. Han är statsvetare med fokus på valsistem och rösträttsutveckling och rapporterar som global demokratikorrespondent för public service-medier från hela världen.

På en några timmars vandring mellan den gamla milstolpen vid länsgränsen mot Närke och den nya kajen i Arboga upplever journalisten och statsvetaren Bruno Kaufmann en omväxlande promenad genom demokratins historia och rakt in i rösträttens framtid.

MITT UNDER DEN BLOMMANDE sommaren syns den nästan inte. Stoisk och väderprövad uppenbarar den sig först på hösten när det omgivande gräset har vissnat. En gång i tiden tydliggjorde denna milstolpe nära den historiska landskapsgränsen och nuvarande länsgränsen den stora betydelsen av denna plats, som idag är rätt så oansenlig. Den står längs en liten grusväg mellan en rad uppställda soptunnor och en bilplåtshandlartomt full av gamla rostiga metallstycken. Men den garanterat rostfria milstolpen berättar för oss att här har det en gång gått en kungaväg intill traktens viktigaste inslag – Arbogaån.

SNABBT ÄR VI PÅ plats vid Rölfors bruk, ett historisk sågverk vid en av de många åbågar som inte bara gav dagens kommun sitt namn – 1300-talets Arbugæ blev så småningom Arboga – utan också bidrog till att göra Arboga till en av medeltidens viktigaste städer i Sverige. En plats där vattendrag, kungavägar, missionärer och handelsfolk möttes. Därför blev det här som det första svenska riksmötet, också känt som ”Arbogamötet” eller ”Sveriges första riksdag” hölls år 1435.

INNAN VI KASTAR LOSS och påbörjar den första längre promenaden norröver mot Medåker samlar vi krafterna

på självaste Rölforsbron. Den öppnades 1919 som den första i sitt slag med brostöden av granit i kombination med en slank betongkonstruktion. Som nyfiken demokrati-vandrare gäller det dock att se upp för bullrande farkoster som i högt tempo närmar sig den nyligen helrenoverade bron, då chauffören kanske tror sig delta i en av världens äldsta motorsporttävlingar, Rölforsloppet. Sedan 1935 försöker sig orädda sidovagns- och andra förare på att ta sig upp för den drygt 900 meter långa uppforsbacken – med startskottet vid södra brofästet.

PÅ VÄG NORRUT PASSERAR vi Sveriges näst äldsta järnvägssträcka. Den öppnades 1857 mellan Örebro och Arboga hamn och den tungt trafikerade länsväg 249 som förbinder Riksväg 50 och Europavägarna E18 och E20. Lyckligtvis finns en kort sträcka cykelväg längs landsvägen tills vi svänger in på grusvägen mot Medåker. Det tar drygt en timme genom skogar och över kullar innan vi passerar byn Berga, där Abramsgården utgör ortens hembygdsgränd med traditionellt midsommarfirande, caféserving och en del historiskt intressanta kulturarrangemang.

NÅGRA HUNDRA METER LÄNGRE bort promenerar vi förbi Medåkers handel, stängd sedan millennieskiftet, innan

vi ser ortens medeltida kyrka med anor från 1200-talet uppe på en liten kulle. Till vänster om den ligger en vacker gul byggnad med inskriften "Medåkers Skola". När pandemin härjade som värst stod byggnaden plötsligen tom, för första gången på många decennier. Men det var inte corona som satte punkt utan dess lokalpolitiker som lyckades dribbla bort en grundlagsfäst folkomröstning om den nya skolorganisationen, som skulle ha blivit Arbogas första någonsin. Hundra år efter genombrottet för den allmänna rösträtten underkände en majoritet av de folkvalda folkstyrets grundlagar på ett sätt som otäckt starkt påminde om helt andra länders regimer. I slutändan lyckades dock samma engagerade medborgare, som i början hade samlat in fler än 20% av de röstberättigades underskrifter i ett folkinitiativ, med att starta en friskola i lokalen under 2021.

DAGS ATT TA SIG vidare mot stan. Efter en dryg timmes marsch inramad av bördig jordbruksmark når vi Jäders Bruk, tillbaka vid Arbogaån. Här på holmar och forsar hittade upprorskungen Gustav Vasa på 1500-talet ideala förutsättningar för att anlägga rikets första industri. Med hjälp av Europas bästa vapensmeder startades en industri som än idag formar Arboga och Sverige. Tillverkningsindustrin har sedan länge flyttat till östra delen om staden men i dagens Jäders Bruk finns många spår kvar. Där finns också en

skulpturpark där konstnärer från hela världen har skapat fredsskulpturer av uttjänt försvarsmaterial.

PÅ VÄG IN MOT stadskärnan från Jäders Bruk känner vi historiens vingslag när vi når en av Arbogas paradgator, Västra Långgatan. På många hus finns det skyltar som berättar om deras historiska betydelse. Till exempel, när Arboga under 1710 fick tjänstgöra som kunglig huvudstad då Stockholm stängdes ner under pestens värsta härjningar. Samma år föddes Jacob Israel Hwasser, som år 1756 började publicera Arbogas första tidning, "Svenska Herden". Därmed öppnades ett nytt kapitel i ortens stolta demokratihistoria, som länge skulle kretsa kring Stora Torget, dit vi nu anländer. År 1839 startades Arboga Veckoblad, 1848 Arboga-Bladet och 1851 Arboga Tidning, vars historiska brevinkast än idag finns att beundra vid hörnhuset Rådhusgatan-Kapellgatan.

SOM FÖRSTA TIDNING I Sverige togs Arboga Tidning 1858 över av en kvinnlig chefredaktör och utgivare, Louise Flodin. Eftersom ingen manlig journalist ville arbeta för en kvinnlig chef utbildade Flodin åtta unga kvinnor "ur obemedlade familjer" till journalister. Hon anställde dem och skapade Europas förmodligen första "feministiska" tidning. I samma veva bildades Arboga Reformsällskap för att börja driva frågan om den allmänna rösträtten.

En demokratireform, som mycket senare, 1918–21 fick sitt slutgiltiga genomslag bland annat genom insatsen av en annan Arbogakvinna, Ingrid Örström, sekreterare i Föreningen för kvinnans politiska rösträtt. I hennes hem huserar idag Arboga Museum.

HUNDRA ÅR SENARE VET vi att rösträttsutvecklingen inte tog slut 1920. Begränsningar finns än idag, både formella (16–17 åringar), praktiska (människor med funktionsvariationer) och tematiska (rösträtt i sakfrågor). Tillsammans med de gemensamma valdagarna (1970) och förlängda mandatperioder (1994) bidrar det till att vi i Sverige är bland de demokratiska länder i Europa där medborgarna har minst möjlighet att utöva sin rösträtt.

DET FINNS OCKSÅ NYA perspektiv som blir tydliga vid vår sista anhalt, hamnen. Här tar Arbogaån fart mot Mälaren, Östersjön och världen. Långt där ute finns det en växande insikt om att även gränsöverskridande vattendrag behöver en egen röst och bli en egen juridisk person. Först då kan problem som det invasiva sjögull som täcker allt större delar av både Arbogaån och östra Mälaren hanteras. Dags att ta plats på en bänk vid den fina hamnpromenaden, där för mindre än tre generationer sedan tågresenärerna västerifrån bytte till nattångaren mot kungliga huvudstaden.

DET FINNS MER

Nedläggningen av Medåkers skola har varit en fråga som har debatterats livligt i pressen. Bruno Kaufmann har framfört sina åsikter vid flera tillfällen bland annat i Bergslagsbladet/Arboga tidning. Läs mer på <https://www.bblat.se/taggat/Medåkers%20skola>

Mer om Arboga kommuns planer och beslut som rör skolan och den nya organisationen av kommunens skolor finns samlat på kommunens hemsida <https://arboga.se/barn--utbildning/organisationsoversyn.html>

Foto: Liberalerna Västerås.

Tankar om demokrati

Av Agne Furingsten

BERLIN 1933 OCH WASHINGTON 2021. Två av många viktiga händelser som visar på hur skör demokratin är. Båda var angrepp på demokratins centrala byggnader, det tyska riksdagshuset och USA:s Kapitolium. Symboliken i angreppen är tydlig. Demokratins viktiga byggnader, i vilka demokratiska beslut fattas blir föremål för attack.

VISST FINNS DET SKILLNADER mellan dessa händelser. Ändå är likheterna stora. Den tyska Weimarrepubliken var världens dittills mest liberala demokrati med långt gångna mänskliga fri- och rättigheter och med en stor tolerans mot människor med olika etnisk bakgrund, sexuell läggning och könstillhörighet. En demokrati präglad av konstruktiva kompromisser och flexibilitet. Ett rikt kulturliv och med möjlighet för många att själva välja sin egen framtid.

USA, SOM MED ALL rätt, ses som världens första verkligt demokratiska nation, med sina tydliga demokratiska traditioner och med sin historia präglad av att den politiska makten delas upp, för att ingen person eller institution skulle bli för mäktig. Ett land med stor mångfald av etniska grupper, livsstilar och med ett rikt kulturliv, liksom stora möjligheter att välja sin egen framtid.

ÄNDÅ UTSATTES DE BÅDA för hot. Hot av människor som inte kunde respektera den liberala demokratin och dess betoning på alla människors rätt att påverka sin egen framtid och samhällets utveckling. Attackerna mot demokratins symbolbyggnader är allvarliga exempel på hur långt det kan gå, när retoriken skenar iväg och folk uppviglas att ta saken och rätten i egna händer genom våld.

VARFÖR BESKRIVER JAG DESSA två historiska händelser i Spaning, i det lugna och demokratiska Sverige och Västmanland? Min uppfattning är att demokratin alltid är satt under hot. Därför måste den vårdas och försvaras. Den svenska processen mot dagens demokratiska samhälle var inte enkel och självklar. Det var en lång resa med en hel del bakslag. Det fanns de som inte ville ha en demokrati. Inte ha mänskliga rättigheter. Inte ha allas rätt att så långt möjligt forma sin egen framtid. Sådana människor finns också i dag, i demokratier världen över och även här i Sverige. Därför måste vi vara vaksamma mot demokratins fiender. Därför måste varje ny generation vinnas för demokratins värden och dess möjlighet att fortsätta utvecklas.

FÖR MIG ÄR DEMOKRATI något centralt. Att alla människor har sitt eget unika värde. Att alla skall ha lika möjligheter att tycka, tänka och handla fritt och utan risk för repressalier. Ett samhälle som präglas av tolerans, vidsynthet och en positiv gemenskap där vi både som individer och grupper kan utvecklas i vår kunskap, vår kreativitet och vår omsorg om både våra medmänniskor och skapelsen. Kort sagt, ett samhälle där vi får vara de vi är.

DEMOKRATIN ÄR ALLTID VÄRD att försvara och stärka både i Västmanland, i Sverige och i hela vår värld! Låt oss tillsammans arbeta för det också i framtiden!

Trotsig och försagd

Utdrag ur Lydia Wahlströms memoarer

Lydia Wahlström föddes den 28 juni 1869 i Lundby socken, Västmanland. Hon var historiker, författare och en framträdande person i rösträttsrörelsen som ordförande för Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt 1907–1911.

ÅREN 1905–06 FICK JAG flera föredrag än jag någonsin förut haft. Första resan i januari 1905 var jag kallad av både föreläsningsföreningen och FKPR (Föreningen för kvinnans politiska rösträtt) i Landskrona, Lund och Malmö och fick därvid i tidningen Arbetet t.o.m. beskrivning på min "Bourdeaux-färgade robe". Den 11–13 februari var jag uppe i Hälsingland under verkliga strapatser. Till Söderhamn kom jag kl. 7 på aftonen föreläste kl. 8 och reste halva följande dag kl. 8–½ 4 i släde till Hudiksvall. Trots halmskor var det så gott som omöjligt att hålla fötterna varma under denna slädtur, men det var kanske nyttigt att jag oupphörligt åkte ned från min plats och måste hasa mig upp igen. Sedan blev det två föredrag samma dag och ett sent samkväm men redan kl. 9 väcktes jag för att se på hushållsskolor, museer och utsikter. Sista kvällen efter föredraget måste jag hålla tal på FKPR:s fest för mig.

...

NU BÖRJADE RÖSTRÄTTEN LÄGGA beslag på mig. Så fick jag mitt i julbrådskan 1905 sätta upp utkast till en petition, som skulle överlämnas till statsministern och justitieministern av en deputation från Landsföreningen

för kvinnans politiska rösträtt. Staaf läste vid tillfället upp ett skriftligt avslag och hade väl sedan tänkt att vi genast skulle försvinna, men istället fick han svar från flera av oss, bland andra från mig som genom fakta från England och Amerika bevisade hur kvinnans ställning blivit sämre för varje rösträttsreform för män. Jag började närmast finna det komiskt när Staaf blev allt mera förbluffad: "Han är mycket gråhårig och ser fruktansvärt överansträngd ut, men hans sätt är lugnt, värdigt och anspråklöst."

VID SAMMA TID FICK jag uppträda på Folkets hus mot själve Branting, som inte vågade ta upp kvinnorösträtten på socialdemokraternas program, förrän de liberala gjort det. När han slutligen rent ut sade, att han i längden inte skulle komma att ställa sig i vägen för kvinnlig rösträtt, men i alla fall undrade om den kulturellt sett skulle komma att bli någon förmån, eftersom det ju var kvinnor, som huvudsakligen befolkade kyrkor och bönehus, hörde jag en arbetarkvinna viska bakom mig: "Nå, vem befolkar de kulturella krogarna då?" Varpå jag beslöt att låta det komma vidare, då hon naturligtvis inte själv skulle vilja uppträda mot sin store lärofader.

MIN SOCIALISTVÄN OCH KAMRAT i Stockholmsföreningens styrelse, Fru Lindkvist, som satt bredvid Branting på mötet, sade mig att han blev blodröd av förargelse under mitt tal, och aldrig hade jag fått så många tacksägelser från olika håll som för detta anförande. Men Branting förlät mig inte denna seger – det kunde jag se på hans sätt att hälsa på mig, med nära nog bortvänt ansikte, när jag härnäst råkade honom på ett sammanträde. Det plågade mig ty egentligen beundrade jag honom inte så litet.

Lydia Wahlström år 1934. Foto: Okänd fotograf, Arkivet VLM.

 DET FINNS MER

I Spaning nr 26–27 2016 finns en längre artikel om Lydia Wahlström. Läs också *Trotsig och försagd* utgiven av Natur och kultur, tryckt i Stockholm 1949.

Rädda Antons park!

Av Susanne Cassé

I juni 2016 godkände byggnadsnämnden i Västerås stad en ansökan om bygglov i Antons park i Skultuna utanför Västerås. Detaljplan för området hade antagits sju år tidigare och på området skulle det nu byggas fem tvåvåningshus. När allmänheten protesterade var det redan för sent, men tack vare en engagerad hembygdsförening och tillmötesgående politiker fick historien ett annat slut.

INFÖR EN PLANERAD LANDSKAPSFÖRÄNDRING

har medborgarna rätt att komma med åsikter. En hembygdsförening kan fungera som remissinstans, med möjlighet att lämna synpunkter på förändringarna. Idag är det allt för få föreningar som tar tillvara på den möjligheten, något Sveriges Hembygdsförbund vill förändra. Under åren 2018 till 2022 är "Landskapets förändring" ett av Sveriges Hembygdsförbunds fokusområden.

EN LANDSKAPSFÖRÄNDRING KAN HANDLA om samhällsplanering, byggande, ortsnamnsanvändning, förändring av markanvändning och offentliga satsningar. Att engagera sig i landskapets förändring kan lika gärna handla om att förhindra en förändring som att genomföra en. Ibland är kommunens samhällsplanerare och medborgarna inte överens, något som föranledde ett stort medborgar-engagemang i Skultuna under åren 2016–2017. Ärendet handlade om nybyggnation på platsen med namnet Antons park.

ANTONS PARK ANLADES ÅR 1895 av brukspatron Anton M Nordenskjöld. Träden som växer där är mer än 100 år gamla och parken knyter idag ihop arbetarbostäderna i Kärrbo med Västra verken en bit bort. På platsen har det funnits bebyggelse, den äldsta kända går tillbaka till år 1540, och marken är rik på kulturlämningar. Ett motargument till byggandet var att nybyggnation på platsen skulle förstöra intrycket av bruksmiljö och utplåna en del av Skultunas identitet.

BENGT ANDERSSON ÄR ORDFÖRANDE i Skultuna Hembygdsförening och en av alla skultunabor som kom att engagera sig för parkens bevarande. Han berättar att det var först i samband med provborrningar på platsen som hembygdsföreningen fick upp ögonen för vad som var på gång. Diskussionerna kring detaljplanen 2009 hade de missat att ta del av, vilket försvårade föreningens kommande arbete eftersom byggfirman hade färdiga bygglov. Föreningen drog igång en kampanj där de engagerade flera hundra skultunabor via stormöte

Stängslet sattes upp runt Antons park inför bygget. Foto: Stig Svärd

och namninsamling mot byggandet. Det startades en lokal Facebookgrupp för Antons parks bevarande och många skrev insändare i VLT. De flesta var överens om att det gärna fick byggas nya bostäder i Skultuna, men att de inte skulle byggas i just Antons park.

ELVA ÖVERKLAGANDEN LÄMNADES IN till Mark- och miljödomstolen, men i och med att detaljplanen redan var godkänd hade byggfirman rätten på sin sida. Platsen hägnades in och det var klart för byggstart. Här vänder nu historien. Skultunabornas åsikter och engagemang hade gjort intryck på byggnadsnämnden i Västerås stad. Under hösten 2017 fick byggfirman tillgång till mark i stadsdelen Skälby, dit nybygget istället kom att flytta. Antons park var räddad för denna gång.

Tips från Skultuna Hembygdsförening vid samhällsengagemang:

- Engagemanget måste påbörjas redan i detaljplanearbetet, inte i ett senare skede i beslutskedjan.
- Involvera närboende till det tänkta nybygget.
- Se till att synas i media, skriv insändare.
- Använd personliga kontakter inom politiken.
- Ett stort antal engagerade ökar trycket på beslutsfattare.
- Framför alltid fakta och synpunkter utan personliga påhopp.

Ja eller Nej

Av Ida Andersson

I Västmanlands läns museums föremålsmagasin finns material från kampanjen inför omröstningen om medlemskap i EU.

INSAMLINGEN AV MATERIALET SKEDDE efter kampanjen och genomfördes av en person som var aktiv i "Nej till EU". Föremålen överlämnades 1995 till Västmanlands läns museum och det insamlade arkivmaterialet till Arkiv Västmanland.

NEJ-SIDAN KAMPANJADE PÅ STORA TORGET i Västerås. De hade ett bord med informationsmaterial från olika föreningar och organisationer med Nej-material och även en insamlingsbörssa för bidrag till fortsatt arbete. Nej-sidan kampanjade utomhus där man kunde stå och prata, eller skälla som, enligt insamlaren, flera gjorde när åsikterna gick isär. Nej-sidans kampanjmaterial var i många fall "hemmasnickrade" lösningar.

JA-SIDAN HADE EN EGEN lokal inne i gamla gallerian där deras medlemmar stod iförda uniformer och bjöd på bland annat Ja-godis och Ja-kaffe. Där kunde man även sitta och diskutera eller titta på kampanjvideos. Kampanjmaterialet från Ja-sidan var mer påkostat och professionellt utformat då de fick bidrag från större aktörer.

ENLIGT DEN DOKUMENTATION SOM finns kring materialet i Länsmuseets samlingar så var de aktiva på Nej-sidan blandade miljöpartister, "deltidshippies" och fackligt aktiva medan Ja-sidan snarare var engagerade föreningsmänniskor.

Den 13 november 1994 hölls en rådgivande folkomröstning om Sverige skulle bli medlem i Europeiska unionen (EU). Partierna hade innan enats om att följa resultatet.

På valsedeln stod:

"Riksdagen har beslutat att det ska hållas en folkomröstning om svenskt medlemskap i Europeiska unionen (EU). Omröstningen gäller om Sverige skall bli medlem i EU enligt det avtal som förhandlats fram mellan Sverige och EU:s medlemsstater. Anser du att Sverige bör bli medlem i EU i enlighet med avtalet mellan Sverige och EU:s medlemsstater?"

Ja-sidan segrade med 52,3 % mot nej-sidans 46,8 %. Valdeltagandet var 83,3 %. 1 januari 1995 blev Sverige medlem i EU.

Material från kampanjen inför omröstningen om medlemskap i EU som finns i föremålsmagasinet i Västmanlands läns museum. Foto: Ida Andersson VLM

Folkomröstningar i Sverige

1922 – Rusdrycksförbud

1922 hölls den första landsomfattande rådgivande folkomröstningen. Frågan var om Sverige skulle införa ett förbud mot rusdrycker. Trots att nykterhetsrörelsen var stark i Sverige under den här tiden slutade valet med en seger för motståndarna till förbudet. 51 procent röstade nej till förbud medan 49 procent röstade ja.

1955 – Högertrafik

1955 anordnades en nationell folkomröstning i frågan om införandet av högertrafik. 82,9 procent av de röstande var emot införandet av högertrafik. Trots resultatet beslutade riksdagen 1963 att införa högertrafik.

1957 – Tjänstepension

Folkomröstningen ledde inte till någon lösning av frågan om hur tilläggs pensionen skulle utformas

1980 – Kärnkraft

1980 hölls en folkomröstning om kärnkraftens vara eller icke vara. Resultatet blev en långsam avveckling av kärnkraften

1994 – Medlemskap i EU

2003 – EMU

2003 fick det svenska folket rösta om Sverige skulle införa euron som valuta. Nej-sidan segrade med 55,9 procent av rösterna, medan ja-sidan fick 42 procent.

Under Spanska sjukan vårdades rekryterna i gymnastiksalen vid Västmanlands regemente i Västerås. Foto: Ernst Blom, VLM.

Vill du vara med och bidra till nästa nummer av Spaning med tema farsot?

ÅR 2020 OCH NU i början av 2021 har tillvaron för oss alla dominerats av en pandemi. Många har gått bort i en sjukdom vi inte kände till för ett drygt år sedan. Vi har fått lära oss att isolera oss och arbeta på distans när det går.

I VÄSTMANLAND PÅGÅR ett arbete med att dokumentera den pågående pandemin från sjukvårdens perspektiv.

I SPANING VILL VI BERÄTTA om ämnet ur ett brett perspektiv. Farsoter är inget nytt. Mänskligheten har genom tiderna drabbats av Digerdöden, Koleran, Smittkopporna, Rödsoten, Spanska sjukan, Asiaten. Alla är sjukdomar som skördade ofantliga mängder av liv när de spreds i Norden och över jorden. Hur drabbades Västmanland av dessa farsoter? Det vill vi undersöka och skriva om i nästa nummer av Spaning.

VI I SPANINGSREDAKTIONEN EFTERLYSER lokala berättelser som kan bli artiklar i 2022 års Spaning med tema FARSOT. Ett tema som FARSOT är naturligtvis svårt, stort och brett och kan beröra ämnen ända in i nutid.

TILL SPANING FÖRSÖKER VI alltid hitta olika infallsvinklar på våra teman. Inget är för stort, för smått eller för smalt. Vi välkomnar också många olika perspektiv på ämnet.

VILL DU VARA MED och bidra med din berättelse till Spaning för nästa år? Skicka ett mail till spaning@regionvastmanland.se

notiser

PRIS OCH BERÖM

HEDERSDIPLOM

Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförenings hedersdiplom delas ut till personer inom eller utom hembygdsföreningarna som gjort en kulturgärning utöver det vanliga. År 2020 delades diplom ut till:

Leif Myhrvold med motiveringen:

Leif har under drygt 20 år varit sekreterare i Fläckebo Hembygdsförening. I år avsåde han sig posten. Han är en mångkunnig och energisk man som med stor hängivenhet utträttat – och fortfarande gör – mycket för föreningen, både administrativt och praktiskt. Han är en god filmare och fotograf och har även på detta vis bidragit till att bevara Fläckebos nutidshistoria för kommande generationer. Leifs kulturgärning är stor och något utöver det vanliga. Han är en eldsjäl väl värd att uppmärksamma!

Sven Eriksson med följande motivering: Sven är Skultunabo sedan födseln och passerade i fjol 80-årsdagen. Sedan 2008 har han varit med i styrelsen i Skultuna Hembygdsförening och varit vice ordförande de tre sista åren. Sven är en man som alltid är beredd att utföra praktiska saker oavsett

om det handlar om målning eller snickeriarbete. Genom sin stora personkännedom och uppväxt i socknen bidrar han med mycket kunskap. Han är också en person som skapar trivsel omkring sig och glädje när föreningen arbetar i grupp. Svens kulturgärning är stor och utan medlemmar som Sven skulle inte en ideell förening överleva. Vi hoppas och tror att han ska kunna bistå Skultuna Hembygdsförening i många år till!

Sylvia Gustavsson med motiveringen:

Sylvia har i många år varit aktiv i Surahammars Hembygdsförening. I mer än 10 år var hon medlem i styrelsen och hon har också tagit stor del av det praktiska arbetet. Sylvia har varit med i gruppen som sköter kaffekokning, bakning och servering vid föreningens aktiviteter, samt sett till att hembygdsgården och andra byggnader är städade och pyntade inför olika evenemang. Hon har även deltagit i arbetet med att sköta utomhusmiljön runt hembygdsgården genom att klippa buskar, rensa i rabatter med mera. Sylvias kulturgärning är stor och något utöver det vanliga. Hon är en eldsjäl väl värd att uppmärksamma!

Rune Larsson med följande motivering: Rune är uppvuxen i Kolbäck och återvände 1989. Samma år blev han invald i styrelsen för

Kolbäckens Hembygdsförening, 2019 avgick han efter 30 år. Runes intresse för fotografering har resulterat i en förnämlig bilddokumentation av Kolbäckens samhälle och uppbyggandet av föreningens bildarkiv och digitala bildbank. Som skribent har han också skapat många av berättelserna i arkivet. Rune är en tekniker som fixar det mesta. Han var med och iordningställde tiondeboden vid Kolbäckens kyrka. Idén med föreningens tisdagsträffar var Runes och många är tacksamma för den gemenskap han varit med att skapa för föreningens medlemmar. Runes kulturgärning är obeskrivbar och han är en sann eldsjäl väl värd att uppmärksamma!

VERKSAMHETSPRIS

Verksamhetspriset är en penninggåva om 5 000 kronor och ett diplom. Det delas ut till en förening som i sin verksamhet bidragit till att stärka och bevara intresset för kulturmiljöer i länet.

År 2020 delades priset ut till Ramnäs-Virsbo Hembygdsförening med följande motivering: Bruksorterna Ramnäs och Virsbo har en gemensam hembygdsförening som arbetar aktivt i båda orterna. På programmet för året står allt från tårtkalas på servicehus till hantverks- och smidesdagar med tunnbrödsbakning. Föreningens vision är: "Att värna hembygden

NOTISER

och dess historia, de kulturella miljöerna och traditionerna.” Detta gör de bland annat genom att bedriva återkommande aktiviteter för traktens barn och ungdomar. Prova på gamla hantverk och gårdssysslor, knattebio, gammaldags skollektion – exemplen är många på de aktiviteter föreningen ordnar för de yngsta. Föreningens engagemang för sina båda orter och arbetet med att föra de gamla traditionerna vidare gör dem till en förening som i alla högsta grad arbetar för att stärka och bevara intresset för kulturmiljöer och kulturarvet i länet.

Riksantikvarieämbetet fördelade under våren 2020 inte mindre än 17 miljoner kronor till olika kulturarvsprojekt. Badelunda Hembygdsförening fick 85 000 kronor för att genomföra projektet ”Rustkammaren – i fred och i fält”. Pengarna har använts till att inreda ett litet men vasst militärmuseum i den gamla rustkammaren i Tibble, Badelunda. I museet gestaltas soldaternas liv i fred och i fält från 1695 till 1901.

AKTUELLT

I september 2020 öppnade Karlsgatan Kafé i ny regi med Kostservice från Region Västmanland. I museihusets kafé serveras det mat från à la cartemenyn, smörgåsar och salladslådor. Dessutom finns ekologiskt kaffe, gott kaffebröd, godbitar och andra läckerheter. För den som har möte eller konferens på Karlsgatan 2 går det att beställa catering från Karlsgatan Kafé. Öppettiderna är samma som övriga museihuset.

Sedan hösten 2020 finns ett nytt digitalt bokningssystem på museets hemsida. Där är det möjligt att boka skolvisningar och studielådor. Nya

lediga tider läggs ut kontinuerligt (visningar kommer igång så fort restriktionerna kring Covid-19 tillåter).

NU KAN DU UTFORSKA VÄSTMANLANDS KULTURARV DIGITALT

Kulturarv Västmanland är en digital kunskapskälla om länets kulturarv. Här samlar vi berättelser, bilder och filmer om Västmanland på ett och samma ställe. Du kan lära mer om personer, händelser, föremål och upptäcka kulturhistoriska byggnader och hitta besöksmål genom Kulturarvskartan. www.kulturarvvastmanland.se

På webbplatsen Kulturarv Västmanland finns nu möjlighet att läsa vilka byggnader och bebyggelseområden i Arboga kommun som bedöms vara särskilt kulturhistoriskt värdefulla. Kulturmiljöprogrammet består av en webbkarta och en rapport. Arbetet med kunskapsunderlaget bygger på en byggnadsinventering med analys och kulturhistorisk värdering. Arbetet har drivits som ett samarbetsprojekt mellan Västmanlands läns museums kulturmiljövårdsgroup, Länsstyrelsen i Västmanlands län och Arboga kommun.

Arboga kulturmiljöprogram är det första projektet i att ta fram uppdaterade kulturmiljöunderlag för länets kommuner som blir färdigt.

Länsmuseet har fått en blogg. Under pandemin började länsmuseets arkivarie uppdatera sina kollegor om stort och smått på en mer eller mindre öde arbetsplats. Hälsningarna har nu blivit en blogg, ”En arkivaries betraktelser” som finns att läsa på länsmuseets hemsida.

På Digitalt museum <https://digitaltmuseum.se/> finns nya bilder från Tejnes foto i Sala, bland annat produktbilder från Bröderna Holm i Ransta som tillverkade rottingmöbler och fiskespön. Bilderna är skannade av KulturarvsIT i Hallstahammar. Under året skannas också fotograf Gustaf Åhmans samling.

UTSTÄLLNINGAR

FIRA DEMOKRATIN! 28/8–14/11

Under hösten 2021 visas den tillfälliga utställningen Fira Demokratini! Utställningen är en vandringsutställning från Sveriges riksdag som berättar historien bakom beslutet om allmän och lika rösträtt. Utställningen är en introduktion till rösträttskampen och vägen till riksdagsbesluten 1919–1921 fram till det första demokratiska valet med allmän och lika rösträtt 1921. Utställningen kompletteras med lokala tillägg. Under hösten kommer skolor att erbjudas visningar i utställningen.

HÅLLBARA RUM

På grund av pandemin och eftersom museet har varit stängt i omgångar så förlängs nu utställningen Hållbara rum under hösten. I utställningen kan du få inspiration till det som handlar om slöjd, byggnadsvård och bra materialval i vardagen.

LJUDVANDRINGAR

I länsmuseets app finns det nu två ljudvandringar att ta del av. Vandringen ”Skitviken – en rostig lustgård full av liv” har vunnit pris för ÅRETS SAMTIDSDOKUMENTATION 2020. Motiveringen till priset lyder: Livet i Skitviken är en dokumentation från Västmanlands läns museum.

Med små medel har de fångat en subkultur på en undanskymd plats omgiven av nya skrytbyggen i Västerås. Den har bland annat resulterat i att enskilda berättelser tillgängliggjorts via en app. Det gör det möjligt att lyssna på berättelserna samtidigt som man befinner sig på plats. Ett nytt och spännande grepp där insamling och utställning integreras. En skylt för att uppmärksamma ljudvandringen har tagits fram. Skylten sitter på en lyktstolpe vid södra broräcket över Skitviken på Ångkraftverkets sida. Vandringen finns på svenska.

Den nya vandringen ”Om föremålen kunde berätta” finns i museets fasta utställningar på Karlsgatan. Bland alla föremål i museets utställningar är det några som gärna vill berätta sin egen historia och om tiden innan de hamnade på museet. Hur skulle det låta om föremålen själva fick berätta? I den här vandringen kan du lyssna till fem föremål som själva berättar sin historia. Den här vandringen finns på svenska, engelska, finska och arabiska. Alla berättelser bygger på fakta.

NYA BÖCKER

MODERNISM. ARKITEKTURGUIDE VÄSTERÅS

Arkitekturguide Västerås Modernism är ett samarbete mellan Västmanlands läns museum, Länsstyrelsen i Västmanlands län och Västerås stad.

Häfte 44 sidor

Västerås innerstad är unik med många kvalitativa byggnader uppförda under modernismen, 1930–1980. Kunskapen om bebyggelsens kvaliteter är idag inte så stor. Därför riskerar den att ständigt förvanskas genom ombyggnationer och byte av ursprungliga material. Den här arkitekturguiden syftar till att öka

kunskapen och få människor att upptäcka den modernistiska skatt som finns i Västerås innerstad. Arkitekturguiden kan laddas ner på www.vastmanlandslansmuseum.se/arkitekturguide-modernism

KAKELUGNAR I VÄSTERÅS

Silva Pettersson
DigitalTryckNU, 2020
82 sidor
ISBN 9789151961736

Kvarteret Ida tillhör Jakobsberg i Västerås. I slutet av 1800- och början av 1900-talen låg området utanför Västerås stadsgräns. Både betydelsefulla och intressanta personer har byggt och levt här. I boken berättas om/ beskrivs kakelugnar som finns kvar i de pampiga husen.

ARKITEKT ELSA SUNDLING AV LUST OCH OHEJDAD VANA

Frida Nerdal
Balkong förlag 2020
Illustrerad 254 sidor
ISBN 9789187553394

Under tjugotalet tog Elsa Sundling sig igenom såväl målarstudier som arkitekturstudier i Paris och fick sin första anställning hos betongpionjären, Auguste Perret. Under trettioalet ritade hon sjutton biografier i Paris och intog en viss särställning bland sina arkitektkollegor då hon besatt specialiserad kunskap inom akustik, betongkonstruktioner och hållfasthetsberäkningar. Efter nästan trettio år utomlands återvände hon på femtiotalet till Sverige som stod inför stora stadssaneringar och förverkligandet av modernismens stadsplaneideal. Som utomstående expert arbetade hon med både Uppsalas general- och regionplan och som biträdande stadsarkitekt i Västerås ritade hon stadens kraftvärmeverk.

FORMGIVAREN PIERRE FORSELL SILVERSMIDE, INDUSTRIDESIGN, SKULPTUR I MÄSSING

Thomas Lindblad
Appell förlag 2020
199 sidor
ISBN 9789198548501

Pierre Forssell (1925–2004) förnyade modern svensk bruksdesign och gjorde den internationellt uppmärksam. För Gense formgav han vickningsgaffeln Piruett i rostfritt stål och han gav liv och form åt Skultunas mässing.

VÅLDETS VÄSTERÅS

Erik Hjärtberg,
Utgiven på eget förlag 2020
63 sidor
ISBN 9789180200332

Iranska agenter misstänks ha mördat den kurdiska hemspråkläraren Efat Ghazi med en bomb i ett vanligt svenskt radhusområde. Under 18 år utreddes mordet på den tidigare politikern och facklige ledaren Pär Axelsson innan det visade sig att det inte var ett mord. Efter att en Enköpingsföretagare mystiskt hittats död på stadshotellet under den stora bilträffen Power Meet har rättsväsendet inte kunnat avgöra om det var mord eller självmord. Detta är tre omdiskuterade dödsfall i Västerås. Den här boken skildrar dessa händelser i tre reportage och går igenom bakgrunderna, händelseförloppen och de polisiära efterspelen. Bland pusselbitarna i Västerås lokala kriminalfall finns allt från internationella politiska konflikter till småfifflande företagare och vanliga relationsproblem.

NOTISER

VÄSTERÅS 1920 / 2020 EN FOTOPROMENAD I ERNST BLOMS FOTSPÅR

Fotograf: Jenny Hultin

Kulofri förlag, 2020

148 sidor

ISBN 9789198519822

För hundra år sedan gick hovfotograf Ernst Blom runt i Västerås med en stor kamera innehållande glasnegativ och fångade sin samtid på foto. Hobbyfotografen Jenny Hultin har nu, med en mycket lättare och digital kamera, vandrat samma vägar och försökt fånga nutiden på liknande sätt och på samma platser där Ernst fångade sin. Med boken i hand får du följa med på en promenad som går längs med Stora gatan, följer delar av Svartån samt besöker Västerås slott och domkyrka med omgivningar. Det är fotografierna som får tala och de fyller därför hela sidorna. Beträktaren får på så sätt själv ta in det visuella, reflektera och jämföra då med nu. Boken på 150 sidor innehåller nära 200 bilder, vilka två och två visar samma plats, men med 100 år mellan.

BERGSLAGSHISTORIA ÅRGÅNG/ ÅRSBOK 32/2020

Redaktör Henriksson, Håkan, Nilsson, Oskar

Föreningen Bergslagsarkiv, 2020

Häftad 132 sidor

ISBN 9789198635201

Innehåll: Nya perspektiv på Bergslagens arbete / Caroline Lindroth; Bruktpatronerna som flydde till Amerika - två familjer Hammarskölds öden vid 1800-talets mitt / Harry Henrysson ; BM och krigsårens traktortillverkning / Per Thunström ; Postprovningar i Gräsberg / Anders Nordebring ; Herrarbetaren Matts Anders Olsson / Ingrid Neil ; J. A. Selander och kampen mot nazismen / Oskar Nilsson ; Året med Föreningen Bergslagsarkiv / Anders Nordebring

KILLAR I KÖR ATT SKAPA SÅNGMILJÖER FÖR POJKAR, TONÅRSKILLAR OCH UNGA MÄN

Joakim Olsson Kruse

Svenska kyrkan, Västerås stift 2020

407 sidor

ISBN 9789187839191

Svenska kyrkan har sedan decennier svårt att få pojkarna att hitta till de unga köreerna. Boken Killar i kör är ett led i att försöka vända den trenden. I sitt arbete som organist och körledare i Västerås domkyrka har Joakim Olsson Kruse bland annat haft uppdraget att återetablera dess gosskör och herrkör, och medan huvuddelen av Killar i kör vänder sig till alla körer, körledare och åldrar har de sista delarna fokus enbart på killarna. – Om man skapar en körorganisation som fungerar för pojkar så hittar tjejerna automatiskt en plats där, men det funkar inte åt andra hållet, säger Joakim Olsson Kruse. Bokens bildmaterial är skapat av dokumentärfotograf Charlotta Bäckström som under sju års tid följt Joakim Olsson Kruses arbete med goss- och herrkörer.

KRAFT & MOD

Mikael Mogren

Västerås Stift, 2020

102 sidor

ISBN 9789187839207

Coronakrisen låg långt bortom horisonten när han skrev. Ändå kände Mikael Mogren att det var angeläget att samla och dela sina tankar om hur kristen tro bär. – Den här boken skrev jag för att ge kraft och mod. Det behövs. Jag var inte beredd på att den skulle bli så aktuell, säger han. Boken är hundra sidor i fickformat och baksidestexten inleds med: ”Kraft och mod innehåller texter om kristen tro i vår tid. Det är en tid då det bästa i människan behöver lockas fram”. Boken Kraft och mod delas ut

kostnadsfritt genom församlingarna i Västerås stift i anslutning till påskhelgen och finns även att beställa i stiftets webbshop.

SKINNSKATTEBERGS BOARDFABRIK 1950–1988

FABRIKEN, SAMHÄLLET & DEN FINSKA ARBETSKRAFTSINVANDRINGEN

Carl-Magnus Gagge

Årsbok för Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening och Västmanlands läns museum 2020

222 sidor

ISBN 9789187828676

Skinnskatteberg är namnet på en socken, en bergslag, ett järnbruk, en tätort och en kommun – en av Sveriges minsta. Vid sekelskiftet 1900 drogs järnvägen genom Skinnskatteberg, vilket gav orten nya förutsättningar. Järnbruket lades ner, ett sågverk uppfördes och ett nytt industrisamhälle växte fram. 1950 startade AB Statens skogsindustrier en wallboardfabrik, som snart blev Europas största tillverkare av hårdboard. Samhället blomstrade och industrin blev en viktig del i välfärdsbygget. På 1980-talet kom krisen, protesterna och nedläggningen. Boken handlar om samhället, om människorna, om den finska arbetskraftsinvandringen och om arbetet i industrin. Alla bildtexter och varje kapitel har en sammanfattning på finska.

AVKLÄDD

Lars Wallin

The Book Affaire 2020

218 sidor

ISBN 9789198594713

Få personer är så förknippade med glamourösa och exklusiva kreationer som Lars Wallin. Med sitt utsökta sinne för design har han i 30 års tid trollbundet en stor publik med festklänningar, scenkläder och brudklänningar. Men trots att de

flesta i Sverige känner till namnet Lars Wallin och förknippar det med häpnadsväckande vackra kreationer vet vi egentligen ytterst lite om människan bakom varumärket. Genom alla år har Lars varit mycket noga med att avslöja ytterst lite om sig själv. Fram till nu. I sina memoarer gläntar Lars Wallin äntligen på dörren till sin ateljé och bjuder in oss bakom kulisserna. Vad försiggår egentligen där inne? Hur går det till när drömmar blir till verklighet? Och hur började allt?

HUMLOR I VÄSTMANLAND

Bo Söderström

Illustrationer Maj Persson

Länsstyrelsen i Västmanlands län 2020

23 sidor

I Västmanlands län går det att hitta 24 av Sveriges 38 humlearter. Några av arterna är vanliga och lätta att få syn på medan andra kan vara mycket svåra att upptäcka. I en ny broschyr som Länsstyrelsen i Västmanlands län har tagit fram finns länets olika humlearter samlade.

FANTASTISKA VERB

HUR MAN FÅNGAR UPPGIFTER OM KÖN OCH ARBETE, VÄSTMANLAND 1720–1880

Redaktör Jonas Lindström

Uppsala universitet,

Historiska institutionen 2020

220 sidor

ISBN 9789198450934

Hur påverkas vår bild av det förflutna av vilka källor vi använder? Vad är det vi ser, och vad ser vi inte, i en viss källtyp? Vilka uppgifter är användbara och var ska man leta efter dem? Detta är grundläggande frågor inom all historisk forskning. I denna bok ställs de i relation till studiet av könsarbetsdelningen under 1700- och 1800-talen. Genom att diskutera enskilda källtyper såväl allmänt som i detalj fungerar dessutom boken

som introduktion till en rad viktiga historiska källor.

DEN SORGLÖSE BRUKSPATRONEN OCH ANDRA INTRESSANTA MÄNNISKOR FRÅN LINDESBERGSBYGDEN

Göran Karlsson

Lindesberg 2020

135 sidor

ISBN 9789163995996

"Det är skamligt att Lindesberg inte hedrar Fredrik Cederborghs minne". Det tycker lokalhistorikern Göran Karlsson som i sin senaste bok "Den sorglöse brukspatronen" ägnar ett längre kapitel åt Fredrik Cederborgh (1784–1835). Cederborgh brukar betecknas som Sveriges första realistiska romanförfattare men i hemstaden Lindesberg är han obegripligt okänd, konstaterar Göran Karlsson. Den nya boken – den tionde från Göran Karlsson – innehåller ett tiotal biografiska berättelser. Bland annat får läsaren stifta bekantskap med familjen Berg som skapade Bergbolagen, Sveriges förste bilkonstruktör Gustaf Erikson från Västra Bohr, och engelsmannen Walmsley Stanley som byggde järnvägen genom Bergslagen. "Den sorglöse brukspatronen" säljs på Blombergsska Bokhandeln i Lindesberg.

7 000 ÅR I GÖTLUNDABYGDEN

Thomas Hjelt

Götlunda hembygdsförening, 2020

200 sidor

ISBN 9789163978968

I 7 000 år i Götlundabygden tar författaren Thomas Hjelt med läsaren på en tidsresa genom Götlunda sockens historia. Boken är den första delen i en skildring av Götlunda socken och sträcker sig fram till stormaktstidens slut. Upptäck de många spåren, i skogar, ängar och samhällen, efter dem som bott här,

allt sedan de första människorna kom hit fram till och med stormaktstiden.

Beställ boken på: <https://www.gotlundahembygdsforening.com/>

KÖPINGSBOKEN 2020. FLYDDA ÅR

Redaktör: Henry Segerström

Förlagshuset Nordens Grafiska AB 2020

200 sidor

ISBN 9789198289466

Innehåll: Våren när smittan stängde Köping / Kennet Eneroth; Jubilerande sparbank ställde om under pandemin / Ulf Eneroth; 175 år – en sparbankshistorik / Ulf Eneroth; "En stor hög med många små kring om honom" / Ida Andersson; Därför försvann den viktiga torghandeln / Sten Lindqvist; Alfred Stärner / Roy Cassé; Tomas Backus, liraren och livsnjutaren / Ulf Eneroth; Forum blir kommunalt / Janne Moréus; 50 år med Lyrans Vänner / Elisabeth Sköld Englund; 50 händelserika år – Munktorps sockengille / Henry Segerström; "Lennye, Lennye..." / Virpi Karasmaa-Karlsson; Med fokus på bilden – Thomas Ljungqvist; Gisslarbo 1855–1963 / Peter Kvist; Nostalgikick när Härolds kiosk öppnade / Ulf Eneroth; Mycket mer än bara avfall och sopor / Barbro Broman; Årskrönika 2019 / Ulf Eneroth; Under 2019 har det talats om... / Ulf Eneroth; Sportåret 2019 / Ulf Eneroth

NOTISER

DÄR ELDARNA DÅNADE

Bisse Falk 2020

Ekomuseum Bergslagen, 2020

248 sidor

ISBN 9789151968995

Historien börjar med våldsamma vulkanutbrott och går vidare till fyndet av järnet som förändrade livet för så många. Boken berättar hur Bergslagens historia format det samhälle vi lever och arbetar i här i Bergslagen idag. Detta är inte en vanlig faktabok. Författaren har valt att berätta om Bergslagens historia genom de människor som levt och verkat här. Den är en tidsresa genom årtusenden, med personporträtt, faktasidor och vackra bilder, tagna av mer än 20 olika fotografer. Kungar och drottningar samsas med kvinnor och män av folket. Alla har de utfört fantastiska gärningar och var och en har på sitt sätt påverkat och påverkats av bergsbruket.

MORDEN I FAGERSTA DEN SANNA BERÄTTELSEN OM TVÅ MORD

Bo Hansson 2020

BoD, 2020

170 sidor

ISBN 9789179695293

Detta är de sanna berättelserna om två mord i Fagersta. Båda mordena var uppmärksammade i media för att de var så grymma och spektakulära. Genom ett skickligt polisarbete löstes båda mordena och mördarna är lagförda och avtjänar nu livstidsstraff. Genom att läsa domarna och prata med anhöriga till de mördade har författaren fått fram en bild av mördarnas motiv. I ett av fallen har han beskrivit vad som hände de anhöriga till mordoffret efter att domen avkunnats.

SOM ÖDET TALAR. SCENER FRÅN ÄNGSÖ

Björn Roslund 2020

Häftad 337 sidor

ISBN 9789178519491

Under varje epok i tiden har människor skapat förutsättningar att föra utvecklingen vidare. Vissa leder, andra följer. Så har det alltid varit, inte minst under de fyra decennier då handlingen i vår berättelse utspelar sig. Året är 1866 när familjen Hiller anländer till det mytomspunna Ängsö i Västmanland. Gustaf tillträder tjänsten som organist och skollärare och blir snart en betydande kraft på ön. Hans äktenskap med Karin, vänskap med luffaren Johansson och inte minst de frågor om livet och döden han brottas med, blandas med mysteriet med den vackra kyrkoherdefruen och den lilla svarta gravstenen, ensligt belägen på Ängsö kyrkas norrsida.

TAPETER GENOM TIDERNA PERSPEKTIV FRÅN VÄRLDSARVET ENGELSBERGS BRUK

Redaktörer: Kurt Almqvist,

Svante Helmbaek Tirén

Bokförlaget Stolpe 2020

200 sidor

ISBN 9789189069039

Tapeter har genom århundraden och i olika skepnader varit en av våra viktigaste väggdekorationer. Attityderna till tapeter har skiftat genom tiderna, inte minst under de senaste årtiondena. Idag finns dock ett starkt och växande intresse för tapeter och det historiska bevarandet av byggnader.

Denna bok, som är den första fristående delen i en serie om världsarvet Engelsbergs bruk, bidrar till ökad förståelse för tapetens historia. Genom det rika utbudet av illustrationer, såväl historiska som moderna, delar experter inom flertalet ämnen med sig av sina fördjupade

kunskaper om tapeter, både som hantverk och som uttryck för olika dekorativa ideal.

JAG SAKNAR FRUNTIMMER HÄR EN BIOGRAFI ÖVER ANNA BUGGE WICKSELL

Christina Carlsson Wetterberg 2020

Natur & Kultur, 2020

Inbunden 404 sidor

ISBN 9789127162426

I den specialbokade tågvaggen som skulle föra sex svenska toppdiplomater till det allra första mötet i Nationernas förbund i Genève 1920 fanns en enda kvinna, som ”sov som en stock” mellan Branting och Hamilton. Ingen historiker har riktigt frågat sig hur Anna Bugge Wicksell kom att hamna i denna krets och vad hon åstadkom där – förrän nu. Hennes biografi visar sig spegla de nordiska kvinnostridskamparna på ett ovanligt tydligt och dramatiskt sätt. Den börjar i Norge, där hon tillhör de första kvinnliga studenterna och kvinnörelsens grundare. Men när hon väljer att ingå samvetsäktenskap, och till råga på allt med den kontroversielle debattören Knut Wicksell, tar familj och vänner sin hand ifrån henne. Det skandalomsusade paret slår sig ned i Sverige. Anna läser juridik, bekantar sig med de tongivande intellektuella och engagerar sig för liberalismen och fredsörelsen, ofta som ensam kvinna – ”jag saknar fruntimmer här” skriver hon i ett brev. Till skillnad från många andra är hennes vyer internationella – hon åker på konferenser och turnéer, skriver artiklar, grundar föreningar – och slutligen bär det av till den viktiga mandatkommissionen i Nationernas förbund.

KARBENNING HEMBYGDSFÖRENING 1921–2021

Redaktör Märith Sennerlov
Karbenning Hembygdsförening 2020
150 sidor
ISBN 9789151967172

Föreningen uppmärksammar sina hundra år med en jubileumsskrift som innehåller bygdehistoria. Här berättas om personer, händelser, platser och föremål med anknytning till de pionjärer som en gång startade Hembygdsföreningen i sann Arthur Hazelius-anda. De var alla födda i 1800-talets bondekultur. Boken kan beställas via e-post till [marit.sennerlov@gmail.com](mailto:sennerlov@gmail.com) eller mobil 0705-885906.

KUNGENS GÅRD EN BERÄTTELSE OM VÄSBY KUNGSGÅRD, SALA OCH SILVERGRUVAN

Joachim Nordlund 2020
Sala Hembygds- och Fornminnesförening,
2020
56 sidor
ISBN 9789151957241

Under närmare 70 års tid har Sala Hembygds- och Fornminnesförening gett ut årsböcker med intressanta och varierande teman. Deras senaste årsbok är den första som i huvudsak berör Väsby Kungsgård, den byggnad som idag är föreningens museum. Byggnaden ska enligt muntlig tradition ha källarutrymmen som härstammar från sent 1200-tal och boken tar med läsaren genom inte bara Kungsgårdens utan även Salas historia från medeltid till nutid. Historiska händelser beskrivs liksom personer som varit viktiga för stadens och Kungsgårdens utveckling. Ett avslutande kapitel handlar om hembygdsföreningens samlingar. Hela boken är illustrerad med fina bilder som ger en känsla av tidens gång.

HEMBYGDSFÖRENINGEN ARBOGA MINNE, ÅRSBOK 2021

Redaktör Peter Ståhl.
Hembygdsföreningen Arboga Minne 2020
132 sidor.
ISS: 0440-680X

I årets årsbok får läsarna ta del av lokalhistoriska skildringar från nutid till 1700-tal. Ett tiotal olika författare berättar bland annat om Trefaldighetskören, Hotell Arboga, Arbogas schackmästare Ulf Andersson, Fredshammars skola, rösträttskvinnan Ingrid Örström och om Arboga under 1710-talets pestepidemi.

:spaning

POSTADRESS: Tidskriften Spaning,
Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 Västerås.

BESÖKSADRESS: Karlsgatan 2, Västerås.

REDAKTÖRER:

Ann Österberg, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

E-post: ann.osterberg@regionvastmanland.se

Jennie Schaeffer, läns museichef, Västmanlands läns museum.

E-post: jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

Susanne Cassé, hembygdskonsulent, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening. E-post: susanne.casse@regionvastmanland.se

Katarina Curman, styrelseledamot, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening

HUVUDMÅN FÖR TIDSKRIFTEN:

Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund
och Fornminnesförening.

ANSVARIG UTGIVARE:

Jennie Schaeffer, e -post: jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

I REDAKTIONSGRUPPEN INGÅR ÄVEN

Ida Andersson, antikvarie, Västmanlands läns museum

Johan Andersson, IT-arkivarie, Västerås stadsarkiv

Lena Engström Englin, museipedagog, Västmanlands läns museum.

UTÖVER REDAKTIONEN MEDVERKAR:

Eden Allalouf, studerande

Annica Arevadze, studerande

Henry Ash, studerande

Eric Båve, forskare och författare. Civilingenjör stadsbyggnad

Roy Cassé, museichef Köpings museum

Jörgen Eklund, ordförande i kyrkorådet vid Svenska kyrkan Västerås

Agne Furingsten, regionråd (L) Kultur, folkbildning, innovation och forskning
Region Västmanland

Julia Göransson, bebyggelseantikvarie Västmanlands läns museum

Fidelie Jillebo, studerande

Bruno Kaufmann, statsvetare och författare

Peter Kvist, lärare och biträdande rektor på Nordiska musikgymnasiet

Sebastian Nisén, studerande

Ulrika Olsson, studerande

Anders H Pers, tredje generationens tidningsman

Gunnar Sandström, författare och socionom

Ingvar Selin, mångsysslare och tekniker

Irma Sohlman, författare och eldsjäl

Rebecca Svensson, fil. dr. ekonomisk historia

Cornelia Vadlin, studerande

Bengt Wallén, ordförande i Västerås stads valnämnd

FOTO: Där inget annat nämns, Västmanlands läns museum

LAYOUT OCH REDIGERING: **Haus**

KORREKTUR: **Redaktionsgruppen för Spaning**

ANNONSFAKTA OCH BOKNING: Kontakta redaktionen.

DISTRIBUTION: Tidningen ingår i medlemskapet i Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening men sprids gratis på skolor, studieförbund, bibliotek, kommunala kulturkanslier, museer och vårdinrättningar i länet. Om du saknar Spaning på din arbetsplats, kontakta redaktörerna.

PRENUMERATIONER: Privatpersoner kan prenumerera på Spaning, för 150 kr per år får du tidningen sänd direkt hem.

Ring, skriv eller e-posta din adress till spaning@regionvastmanland.se

TRYCK: Stibo Complete

UPPLAGA: 3 000 ex.

UTGIVNING: 1–2 ggr per år

ISSN: 1651–2774

MATERIAL OCH BIDRAG: Tidskriften Spaning, Karlsgatan 2, 722 14, Västerås.

Eller: spaning@regionvastmanland.se. För ej beställt material ansvaras ej.

För signerade artiklar ansvarar författarna.

VÄSTMANLANDS HEMBYGDSFÖRBUND OCH FORNMINNESFÖRENING
www.hembygd.se/vastmanland

Hembygdsförbundets uppgift är att främja hembygdskunskap, kulturminnesvård och hembygdsvård.

Förbundet är samarbetsorgan för hembygdsföreningarna i regionen och skall stödja föreningarnas verksamhet. Förbundet skall tillvarata rörelsens intressen på regional nivå och samarbeta med museer, kulturminnesvårdande organ och andra organisationer.

Genom att gå med som enskild medlem i Västmanlands Hembygdsförbund får du årsboken som Länsmuseet och Hembygdsförbundet ger ut. Du får också Länsmuseets och Hembygdsförbundets tidskrift Spaning som utkommer med ett till två nummer per år, samt erbjudanden om att delta i temadagar, kurser i olika ämnen och medlemsresor inom och utom länet.

Ordförande i förbundet är Bengt Wallén
Västmanlands Hembygdsförbund har sitt kansli på Länsmuseet.
Adress: Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening,
Karlskatan 2, 722 14 Västerås, telefon 021-481 86 58

Kontaktperson:
Konsulent Susanne Cassé susanne.casse@regionvastmanland.se

VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUM
www.vastmanlandslansmuseum.se

Västmanlands läns museum har kontor, utställningar, arkiv och bibliotek på Karlskatan 2 i Västerås.

På WestmannaArvet i Hallstahammar finns museets föremålsarkiv, vård- och registreringslokaler. Under 2021 prioriteras inventering och vård av föremålsamlingen och magasinet håller därför stängt för visningar året ut.

Vår uppgift är att fördjupa kunskapen om det västmanländska kulturarvet, väcka opinion, öka insikten om det förflutna och berika perspektiven på samtiden och framtiden. Museet skall vara en plats där man kan ta del av vad som sker i samhället.

Västmanlands läns museum

Karlskatan 2, 722 14 Västerås. Telefon 021-39 32 22

E-post: lansmuseet@regionvastmanland.se

Museets öppettider följer gällande restriktioner under Covid-19 pandemin, vilka kan ändras snabbt. Besök vår hemsida för den senaste uppdateringen om öppettider.

På hemsidan finns även vårt Digiseum där du hittar museets digitala utbud – som du kan ta del av hemifrån.

WestmannaArvet

Besöksadress: Industrigatan 1D, Hallstahammar. Se kalendern på hemsidan för öppna visningar. Under 2021 är det ett uppehåll i visningsverksamheten.

Besök efter överenskommelse bokas på telefon 021-39 32 22.

Berätta för oss

Hör gärna av dig till redaktionen med insändare och åsikter om tidningen. Skicka gärna in material eller uppslag som du tycker vi borde ta upp. Vi läser allt med stort intresse. Skriv till Tidskriften Spaning, Karlskatan 2, 722 14 Västerås eller e-posta till spaning@regionvastmanland.se

AVSÄNDARE: VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUM, KARLSGATAN 2, 722 14 VÄSTERÅS

